

NR I 2017

Ale

Historisk tidskrift

FÖR SKÅNE

HALLAND

OCH

BLEKINGE

Ale

Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge
utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening och
Landsarkivet i Lund.

Redaktör och ansvarig utgivare universitetslektor Gert Jeppsson, Lund.

Redaktionskommitté

Professor Lars Berggren, Lund
1:e arkivarie fil. dr Elisabeth Reuterswärd, Lund
Professor Sten Skansjö, Lund
Fil.dr Bengt Söderberg, Lund

Innehåll

	Sid.
Björn Molin: Prästsonen som blev miljonär	1
Roland Persson: Då Ystad var centralpunkten i rikets styrelse. Från december 1715 till februari 1716	10
Frank Orton: Skånska kontakter med Ukraina i början av 1700-talet. Mazepas kyrksilver	21
Björn Magnusson Staaf: Att skriva skånsk historia – reflektioner efter läsning av Gunnar Wetterbergs Skånes Historia del 1	27
<i>Aktuellt om antikvariskt</i>	
Jubileumsbok om Lunds universitets historia under 350 år	31

Detta nummer av Ale utges med stöd av Thora Ohlssons stiftelse, Lund.

Prästsonen som blev miljonär

Av Björn Molin

Fd. landshövding och statsråd

Gustaf Hagerman var en av de fyra omskrivna miljonärerna i Ystad i början av 1800-talet. Han byggde upp en anseelig förmögenhet på spannmålshandel men också genom smuggling. Han fick tre döttrar som kom att överta stora delar av hans förmögenhet. En av döttrarna blev gift med en kavalleriofficer Toutin, en annan med lantbrukarsonen Rudolf Stjernsvärd. Båda mågarna var utfattiga vid giftermålen men kunde tack var svärfaderns pengar leva på stor fot.

I början av 1700-talet kom Jöns Hagerman från Danmark till Vittskövle i Skåne, där han tidigt anställdes som stallmästare, för att senare befordras till förvaltare. Vittskövle ägdes vid denna tid av ätten Barnekow och Jöns Hagermans första arbetsgivare blev grevinnan Margaretha Barnekow (född von Ascheberg).

Jöns Hagerman anpassade sig snabbt till det nya landet och gifte sig kort efter att han anställdes på Vittskövle med en syster till professorn Petrus Filenius i Lund, sedermera biskop i Linköping. De fick en son Kristian, som studerade teologi i Lund och senare blev kyrkoherde i Vittskövle församling.

I prästgården i Vittskövle föddes på 1770-talet bröderna Gustaf och Jonas Hagerman. Flera av deras syskon dog i späda ålder. I *Terra Scaniae* finns en fantasifull skildring av bröderna vid begravningen av en av deras systrar.

Jonas sneglar på Gustaf, som har händerna ordentligt knäppta över magen och ser sorgsen ut. Han verkar lyssna uppmärksamt på fadern, som läser en bön över deras lillayster. Gustaf uppför sig alltid ordentligt... Farväl du lilla, suckar fadern, du har det bättre där du är nu än i denna jämmerdal. Jämmerdal tänker Jonas. Varför sa far så? Här finns ju ingen dal och inte jämrar vi oss precis heller... Och innan de går

ut från kyrkogården, vänder Jonas sig om och ser längtansfullt mot det håll där Vittskövle röda slott gömmer sig i grönskan.¹

Så långt *Terra Scaniae*. De båda bröderna, som stod varandra nära, blev båda framgångsrika och med åren mycket förmögna.

Jonas (Jean) Hagerman

Jonas Hagerman begav sig i tjuvårsåldern ut i Europa och fick anställning i ett handelshus i Genua, då ännu en självständig enhet men 1805 av Napoleon införlivat med Frankrike. I Genua började Jonas bygga upp sin förmögenhet och rikedom blev anseeligare sedan han flyttat till Paris och etablerat sig som bankir. Samtidigt ändrade han sitt förnamn till Jean.

Jonas första år i Paris sammanföll med Napoleontiden, och han tycks ha beundrat den legendariske kejsaren. Slottet Malmaison, beläget en mil väster om Paris, är idag museum över Napoleontiden. Där bodde från och till under Napoleons många fälttåg hans älskarinna, senare hustru och kejsarinna, Josephine de Beauharnais. År 1805 skänkte Napoleon slottet till Josephine, som behöll det till sin död 1814. Då övertogs det av sonen Eugène de Beauharnais. Eugène är

Slottet Malmaison utanför Paris, som ägdes av kejsare Napoleon och hans gemål Josephine de Beauharnais. Jonas Hagerman köpte slottet 1828 av Josephines svärdotter. Foto: författaren.

svärfar till den svenske kungen Oscar I och far till den svenska drottningen Joséphine.

Näste ägare till slottet blev Jean Hagerman. Det är inte alldeles lätt att hitta Hagerman i litteraturen om slottet Malmaison. I *Histoire du Chateau de Malmaison* nämns dock, att Eugène Beauharnais änka 1828 sålde Malmaison »au banquier suédois Jonas Hagerman».²

År 1842 övergick slottet till den spanska prinsessan sedermera drottningen Maria Christina. Slottet har därefter tillhört bl a Napoleon den tredje och en amerikansk miljonär, Charles Tuck. Idag är slottet statligt museum, väl värt ett besök.

Malmaison var inte det första slott Jonas Hagerman förvärvade. Två år tidigare hade han köpt Vittskövle av den då utblottade familjen Barnekow. Jonas kom dock aldrig att bosätta sig på Vittskövle utan överlät de facto

slottet till brodern Gustaf, som år 1836 även blev lagenlig ägare av Vittskövle.

Jonas stannade kvar i Paris livet ut tillsammans med hustru Marie och döttrar.

Gustaf Hagerman

Gustaf Hagerman blev kvar i Skåne och var huvudsakligen verksam i Ystad, som vid denna tid var en livaktig handelsstad med stor spannmålshandel och rikligt sillfiske.

En annan bidragande orsak till att Ystad levde upp vid denna tid var det s k kontinentalsystemet. Det var en år 1806 av Napoleon införd blockad mellan Storbritannien och övriga Europa med syfte att svälta ut briterne och få till stånd fredsförhandlingar. Sverige hade 1809 tvingats ansluta sig till kontinentalsystemet, men i många svenska hamnstäder bröt man mot handelsförbudet. En av

Gustaf Hagerman, Ystad (död 1839).

dessa städer var Ystad och en av de handelsmän som tjänade på den illegala handeln var Gustaf Hagerman.

Det talades om att enstaka handelsmän i Ystad kunde skapa sig fabulösa förmögenheter genom smuggling och handel, främst under åren 1808–1811. Stadens fyra miljonärer var namnkunniga: C M Lundgren, Gustaf Berghman, Jöns Peter Hemberg och så Gustaf Hagerman.³ Han hade ärvt en mindre kram-

handel, som han under 1800-talets första år utvecklade till ett mycket lönsamt handelsföretag. I verksamheten ingick också ett bränneri. 1830 var Gustaf Hagerman så etablerad, att han fick tillstånd att med bl a Hemberg starta en bank, Skånska Privatbanken, numera, via Skandinaviska banken, en del av SEB.

Hagerman lät uppföra ett magnifikt hus i Ystad – det Hagermanska huset beläget vid Norra Vallgatan/Stora Norregatan. Huset var utrustat med olika smuggelgömmor, som lönnrum och golvluckor, varunder smuggelgods av olika slag förvarades. När huset byggdes, anlätades olika arbetare för att hindra att kunskap om smuggelgömmorna spreds. Misstänksamma tullare kunde mutas.

Hagerman handlade inte bara med spannmål och andra livsmedelsprodukter utan även med manufakturvaror av allehanda slag. Affärerna fortsatte att blomstra även efter det att kontinentalsystemet upphört. Som mest var 30 personer anställda i företaget.

Det finns flera färgrika skildringar av livet i det Hagermanska huset. »Förste man i betjäningen var en gammal krigare i karolinerhatt och svärd. En bodbetjänt uppgavs slicka på mynten för att fastställa deras värde. Vid entrén poserade en underlig figur i blå jacka,

Entrén till Hagermanska huset vid St. Norregatan i Ystad.
Foto: författaren.

silverkäpp och kragstövlar med en sjöskumpipa i munnen».⁴ Betydligt mer civiliserat var det sociala livet i det Hagermanska huset. »Hagerman och hans döttrar sågs i präktiga ridkläder galopperande omkring på gatorna åtföljda av officerare i glittrande husaruniformer, under det att stadens anspråkslösa fotvandrare stodo med hattarna i hand och vördnadsfullt bugade för det ståtliga sällskapet».⁵

Gustaf Hagerman förlorade sin hustru tidigt i äktenskapet. Efter hennes död blev Gustaf far till tre döttrar, Gustafva, Marie och Christine, med sina hushållerskor Anna Bengtsdotter och Christina Hallgren. De tre döttrarna liksom deras mödrar bodde i det Hagermanska huset där de blev väl omhändertagna. Alla tre döttrarna gifte sig med män från de högre klasserna. Hemgiften var sannolikt ansenlig.

Yngsta dottern Christine gifte sig 1838 med Jacob Axel Dahlström, som åren 1848–1859 var landshövding i Jämtlands län. Deras dotter Mathilda blev maka till Fredrik von Otter, som – efter att ha verkat inom sjöförsvaret först som konteramiral och senare som sjöförsvarsminister – under en kortare tid var Sveriges statsminister (1900–1902).

Mellandottern Marie ingick 1837 äktenskap med sedermera hovmarskalken Rudolf Stjernsvärd, född 1808 på Ängeltofta. De skulle komma att bli slottsherrar på Vittskövle. Rudolf och Marie fick åtta barn.

Äldsta dottern Gustafva hade i Ystad träffat en ung kavalleriofficer Carl Fredrik Toutin, ursprungligen kornett vid Skånska karabinjärregementet och senare löjtnant och ryttmästare vid Skånska dragonerna. De ingick äktenskap år 1821.

Toutin

Carl Fredrik Toutins släkt härstammade från Frankrike. Valentin Toutin hade kommit till Sverige i mitten av 1600-talet. Han var pro-

testant i det katolska Frankrike och hade upplevt förföljelsen av hugenotterna.⁶

Valentin Toutin och hans efterkommande ägnade sig åt köpenskap och hantverk, Valentin själv var guldsmed och sonen Isac silkesstrumpfabrikör. Två av Isacs barnbarn var verksamma inom Ostindiska kompaniet, Isac som superkargör och Fredric som sjökaptan. Fredric var befälhavare på skeppet Frid och Lycka som förliste med man och allt i en storm på Kattegatt 1799.

Fredric omkom alltså i unga år, 32 år gammal. Sonen Carl Fredrik var två år när han blev faderlös. Modern Charlotta (född Bröms, tidigare gift Ward) var många år äldre än sin make, och förhållandet mellan mor och son blev känslolöst efter faderns bortgång. Carl Fredrik hade ingen lycklig barndom och måhända präglade det hans kynne och förklarade hans brist på empati och förståelse senare i livet.

Carl Fredrik sökte sig tidigt till den militära banan och vann där vissa framgångar. Han avlade officersexamen 1815 efter att ha

Porträtt av Gustaf Hagermans svärson C. F. Toutin.

deltagit på svensk sida i kriget mot Napoleon 1814 och fått ett gott betyg därifrån av sin chef överste Anckarsvärd. Han fortsatte sin militära karriär huvudsakligen inom kavalleriet fram till 1830 och nådde ryttmästares grad.

Gustaf Hagerman såg alltså väl till sina döttrars och deras familjers försörjning. För Carl Fredrik Toutin ljusnade tillvaron efter att han ingått äktenskap med Gustafva. Han och Gustafva fick till en början Främmestads säteri men tiden där blev kort. Det unga parets förutsättningar att bedriva lantbruk i stor skala var obefintliga.

Carl Fredrik och Gustafva återvände istället till Ystad, där Carl Fredrik Toutin med svärfaderns pengar startade tillverkning av vagnar, seldon och selar – en verksamhet som gick med stadiga förluster.

När Gustaf Hagerman blivit de facto slotts-herre på Vittskövle, gjordes en ny överföring till döttrarna, men denna gång fick Gustafva och Carl Fredrik nöja sig med en betydligt mindre gård, Hindsbo på Skaraslätten i Västergötland.

Gustaf Hagerman dog 1839 och därmed försvann en dittills ousinlig källa till penningtillskott. Utan »gubbens pengar» måste Carl Fredrik ta ansvar för familjens ekonomi. Paret hade vid det här laget sju barn, tre döttrar och fyra söner.⁷

För Gustafva blev äktenskapet med Carl Fredrik Toutin nu ett enda långt lidande. Ryttmästaren fick för vana att använda sitt ridspö till att prygla inte bara sina anställda utan också hustru och barn. Till slut tröttnade Gustafva på misshandeln och flydde hem och barn. Hon begav sig först till Stockholm och därifrån till system och svågern på länsresidenset i Östersund.

Carl Fredrik blev nu tvungen att bege sig till Östersund för att hämta hem hustrun. Väl där möttes han av landshövding Dahlström, en kraftfull man, som lät låsa in Carl Fredrik

tills denne bett om ursäkt och lovat att aldrig mer använda ridspöt mot hustru och barn. Landshövdingen vägrade också att gå i borgen för ytterligare lån åt den skuldsatte och slösaktige svågern.

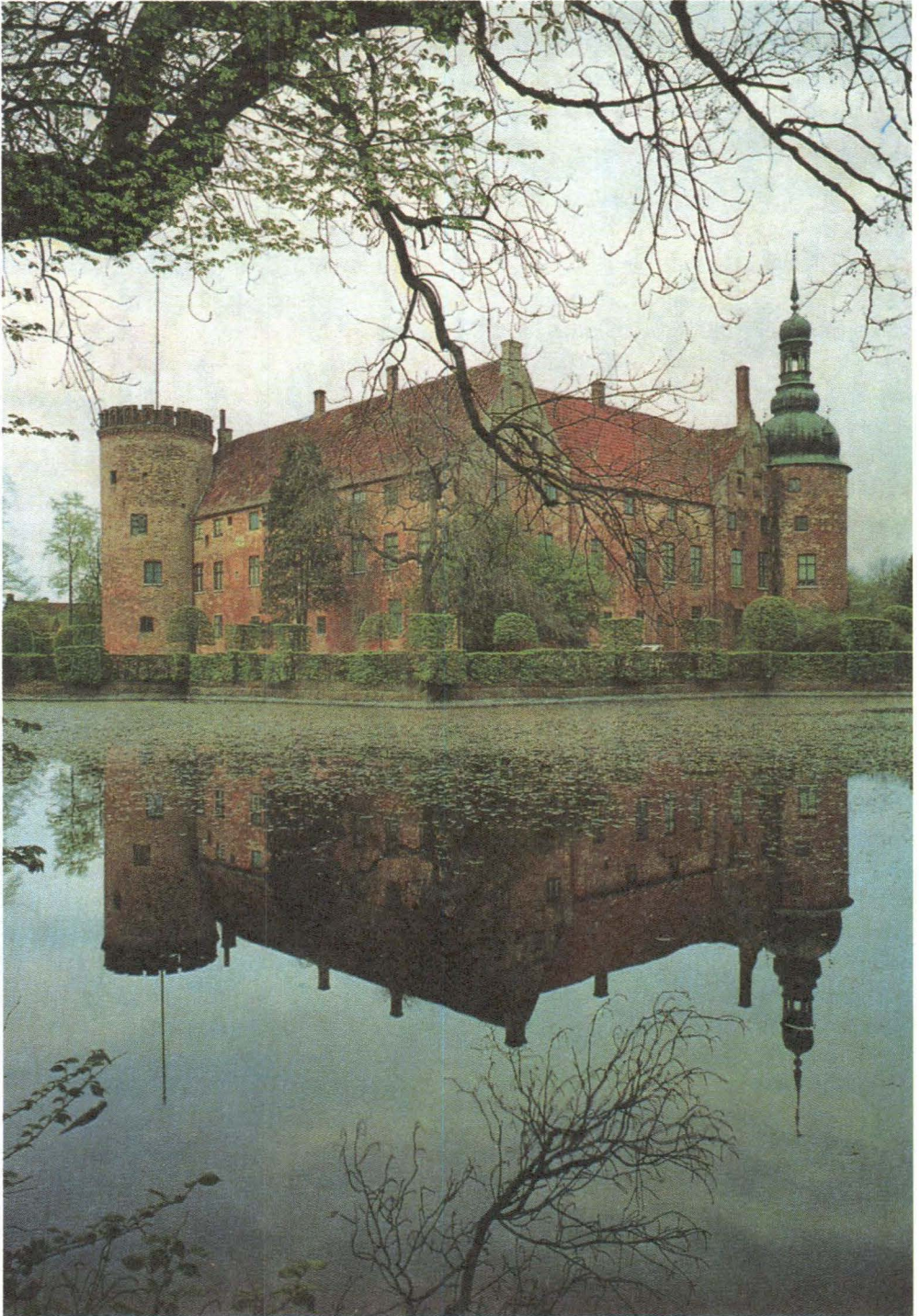
Det var en stukad och utblottad Carl Fredrik Toutin som fick återvända till Västergötland. Där blev han något år senare anställd som stins vid den nyanlagda stambanans station i Alingsås. Det berättas, att han vinkade av tågen i ryttmästaruniform istället för den föreskrivna stinsuniformen. Gustafva och Carl Fredrik ligger begravda på Alingsås gamla stadskyrkogård.

Vittskövle

Vittskövle har anor från medeltiden. Den nuvarande slottsbyggnaden uppfördes i mitten av 1500-talet och tillhörde länge ätten Brahe för att därefter ägas av familjen Barnekow. Efter bröderna Hagermans tid kom Vittskövle att tillhöra slakten Stjernsvärd ända till våra dagar. Delar av godset styckades av 1915 och såldes till egnahemsrörelsen.

Jonas Hagerman hade alltså 1826 med hjälp av sin franska förmögenhet övertagit Vittskövle. Tio år senare överlät han äganderätten till broder Gustaf, som i sin tur överlät slottsegendomen till sin båda yngsta döttrar Marie och Christine. Marie kunde något år senare tillsammans med sin make Rudolf Stjernsvärd lösa ut systemen i Östersund och därmed bli ensamt ägarpar till det ståtliga Vittskövle.

En intressant iakttagelse är att Hagermans roll för Vittskövle sällan omnämns. I sitt ofta citerade verk »Skånska slott och herrgårdar» nämner författaren, att Vittskövle gått direkt i arv inom ätterna Brahe och Barnekow fram till 1826, och att det sedan 1840 är i ätten Stjernsvärds ägo. Åren däremellan – med Hagerman som ägare – verkar vara uttrade.⁸

Vittskövle slott. Det köptes 1826 av Jonas Hagerman och övertogs av brodern Gustaf 1836, som i sin tur senare gav det till dottern Marie, gift med Rudolf Stjernsvärd. Bildkälla: Slott och herresäten i Sverige. Skåne 3.

Gustaf Hagermans dotter hade alltså blivit slottsägare. Köpeskillingen kom ju från fadern och farbrodern Hagerman. Rudolf var utfattig när han ursprungligen träffade Marie. Stora delar av Gustaf Hagermans lösöre fördes över till Vittskövle redan 1837 och efter Gustafs död 1839 fick dottern Marie och hennes make det mesta av arvegodset. De båda andra döttrarna fick nöja sig med en mindre del.

Under de följande åren anordnades många storslagna och påkostade fester på Vittskövle med Marie och Rudolf som värdpar. Maries systrar och svågrar var ofta inbjudna, men Gustafva och hennes »ofrälse make» Toutin kunde ibland känna sig malplacerade bland den skånska högadeln.

Rudolf Stjernsvärd hade förärats – eller enligt onda tungor köpt – titeln hovmarskalk. Han och Marie kunde också vid några tillfällen både före och efter trontillträdet hälsa Carl XV välkommen till Vittskövle. En av Rudolf Stjernsvärds främsta insatser var att han anlade en förnämlig engelsk park, som ännu idag är en stor sevärdhet.

Rudolf och Marie fick åtta barn, fem döttrar och tre söner. Äldste sonen Carl Gustaf som övertog Vittskövle var gift med Clara von Nolcken som kom från godset Jordberga, ett vid denna tid blomstrande storjordbruk. Vittskövle och Jordberga kom alltså i personalunion och kunde vid behov bidra ekonomiskt till varandras hushåll. Clara Stjernsvärd (född von Nolcken) bosatte sig efter makens bortgång 1896 på Jordberga där hon – ofta omnämnd som »gamla slottsfrun» – levde ända till 1938.

»De Hagermanska millionernas ändalykt»

Så lyder rubriken på en artikelserie 1915 i tidskriften Fäderneslandet. Denna var en sedan 1852 två gånger per vecka utkommande

publikation, ursprungligen kännetecknad av sin samhällskritiska hållning. På 1900-talet uppfattades Fäderneslandet mera som en skandaltidning, men kunde likväl behålla en stor del av sin läsekrets.

Rubriken *Rikt folk* återkom i nästan varje nummer och från nummer 72/1915 ägnas en artikel i varje nummer åt Hagerman och hans arvingar. Artikelserien i femton avsnitt är avgjort inte något sanningsvittne. Den innehåller en del rena sakfel men framför allt mycket spekulationer. Syftet är liksom i flera andra artikelserier att kritiskt granska förmögna personer och deras handlingar och extravaganta livsstil. Artiklarna är inte signerade, men författare är med stor sannolikhet journalisten Paul Meijer-Granqvist, bror till missionären och psalmförfattaren Ida Granqvist.⁹

Även om artikelserien alltså måste läsas med en stor dos källkritik är den av visst intresse i sammanhanget. Utgångspunkten är den samma år (1915) tillkännagivna försäljningen/uppstyckningen av Vittskövle. Dåvarande ägaren Rudolf Stjernsvärd var sonson till paret Rudolf och Marie Stjernsvärd, född Hagerman, som nämnts ovan. Hans mor var Clara Stjernsvärd (född von Nolcken) på Jordberga, som från tid till annan bidrog ekonomiskt till driften av Vittskövle.

Det genomgående temat i artikelserien är hur Gustaf Hagermans ättlingar saknat förmåga att hushålla med pengar och förlösat det stora arvet från Hagerman.

Påståendet har fog för sig på en punkt: släkten Toutin, som trots sina yrkeskunskaper och initiativförmåga inte kunnat bygga upp eller bibehålla en förmögenhet. Inte sällan blev giftermål med kvinnor från förmögna familjer lösningen på de finansiella problemen.

Valentin Toutin gifte in sig i den framgångsrika invandrarfamiljen van Uttenhofen. Sonen Isac gjorde ett ännu bättre parti när han äktade Johanna Bedoire från en mycket

förmögen köpmannafamilj. Trots detta kom både Isac och hans söner att bli inblandade i en långdragen process om arvet efter Johanna, som dog tidigt, och hennes far Johan Bedoire. Varken Fredric d.ä. eller hans son Fredric d.y. kunde hantera sina ekonomiska problem. För Fredric d.y. förvärrades situationen av att han omkom när hans skepp 1799 förliste i Kattegatt och hela lasten gick förlorad. Fredrics efterlevande kom därmed i skuld till rederiet för lån tagna för att finansiera inköp under resan.¹⁰

Carl Fredrik Toutin lyckades heller aldrig driva någon verksamhet på ett framgångsrikt sätt, vare sig jordbruk eller manufaktur. Svärfadern Gustaf Hagerman försörjde under sin livstid sin måg och hans familj. De sista åren fick Carl Fredrik och Gustafva förlita sig på svärsonen C J Bergqvist i Skara för sin försörjning.

För släkten Stjernsvärd är bilden delvis annorlunda. Det är visserligen sant, att övertagandet av Vittskövle blev möjligt endast genom finansieringen från Gustaf Hagerman, men Rudolf Stjernsvärd visade långt större duglighet än sin svåger Toutin. Under Rudolfs ledning och även framgent under 1800-talet utvecklades lantbruket på Vittskövle framgångsrikt.

I artikelserien beskrivs också mycket riktigt Rudolf Stjernsvärd som en duktig lantbrukare, medan makan Marie (Hagerman) kallas uppblåst och »ytterligt stolt».¹¹ Sannolikt är detta ett exempel på det »nidskriveri» som ansågs känneteckna Fäderneslandet.¹² I en helt annan beskrivning sägs hon nämligen vara »anspråkslös och godhjärtad».¹³

Gustaf Hagermans ansenliga förmögenhet kom tveklöst att användas till flera olönsamma projekt och till påkostade levnadsvanor. Carl Fredrik Toutin och Rudolf Hodder Stjernsvärd var inga blygsamma herrar och de kunde länge leva på stor fot tack vare svärfaderns efterlämnade pengar.

Hela förmögenheten kan dock inte beskrivas som förslösad. Dottern Christine Dahlström kunde bidra till släktens och döttrarnas framgångsrika liv. Vittskövle levde vidare i familjen Stjernsvärds ägo, låt vara efter viss avstyckning. Även släkten Toutin lyckades komma på god fot igen, främst genom det lyckosamma giftermålet mellan dottern Josephine Toutin och sedermera grosshandlaren Carl Johan Bergqvist.

Eftermäle

Rudolf Stjernsvärd avled 1867 medan Marie (Hagerman) levde ända till 1883. Vid Rudolfs bortgång var ännu inget av barnen gifta. Två av döttrarna gifte sig kort därefter med män ur släkten Wachtmeister (av Vanås). Äldste sonen Carl Gustaf, arvtagare till Vittskövle, ingick som nämnts senare äktenskap med Clara von Nolcken, enda barn till friherre von Nolcken på Jordberga. Marie och Rudolf kom således att få många och framgångsrika ättlingar.

Yngsta systemen Christine Dahlström fick som nämnts två döttrar, som båda blev adligt gifta, äldsta dottern Banér och yngsta dottern von Otter, båda med många barn.

Systemen Gustafva och hennes man Carl Fredrik Toutin fick först tre döttrar, som alla kom att ta en plats i C J Bergqvists liv, och därefter fyra söner. Bergqvist gifte sig först med Josephine Toutin, och gifte efter hennes död om sig med systemen Sophie. Äldsta dottern Charlotte blev senare anställd som kamrer i Bergqvists företag med spannmålshandel. Bergqvist fick åtta barn med Josephine, som dog i barnsäng vid det sista barnets födelse. C J Bergqvist blev en respekterad profil i Skara, stadsfullmäktig, bankdirektör och järnvägspionjär. Han var avgjort inte någon »uppkomling», som Fäderneslandet skriver.

Bland efterlevande till Gustaf Hagerman

och hans döttrar märks operasångerskan Ann-Sofie von Otter, journalisten Birgitta von Otter (gift med förre finansministern Kjell-Olof Feldt), arkitekten riksdagsmannen(v) Jan Strömdahl, professorn, glaciologen senare ambassadören Hans W:son Ahlmann, fysikern Ragnar Holm och författaren, retorikexperten Elaine Eksvärd (född Bergqvist).

Gustaf Hagerman är min mormors mormors far.

Summary

At the beginning of the 19th century Gustaf Hagerman established himself as a wealthy businessman in Ystad. His brother Jonas had left Sweden some years earlier to become a banker in Paris. For nearly twenty years Jonas owned the famous napoleonian castle Malmaison. Jonas also became owner of Vittskövle in Skåne, an ancient castle he then transferred to his brother Gustaf.

Gustaf made his fortune mostly through local trade but he was also engaged in smuggling. Smuggling became especially profitable in Sweden in the years 1808–1811 as a result of the “Continental system” established by Napoleon to prevent trade with Britain.

Gustaf Hagerman became the father of three daughters and they were well provided for. All three daughters were married and Gustaf also provided for their husbands. The oldest daughter Gustafva married a cavalry officer Toutin with French background. Toutin never made any success as businessman and he and his family ended up in poverty and had to be provided for by their son-in-law, who was a merchant in Skara.

The second daughter Marie married a nobleman Stjernsvärd and they inherited Vittskövle from Gustaf Hagerman. They

eventually became successful and Vittskövle grew into a prosperous estate.

Gustaf Hagermans large fortune helped his descendants to a better way of living, but part of the fortune was wasted on luxurious living and useless projects.

Noter

¹ *Terra Scaniae (2000)*. Text Britt Engdal, faktamaterial Karl Anderberg

² *Musée National des Chateaux de Malmaison*

³ Lang, *Alla tiders Ystad*, s. 43 ff

⁴ Lang, s. 46

⁵ *SBL XVII*, s. 739 f. Gustaf Hagermans liv finns väl dokumenterat i källmaterialet

⁶ Molin, *Serpentinerna*, s. 10 ff

⁷ *Svenska ättartal*, s. 420 ff

⁸ Åström, *Skånska slott och herrgårdar*, s. 57 f

⁹ *SBL XXV*, s. 325 ff; *Wikipedia*. Paul-Meijer Granqvist (1867–1940) var från början dagstidningsjournalist i bl a Aftonbladet och from 1905 skribent i Fäderneslandet, där hans skrivelser väckte stor uppmärksamhet och hård kritik. Måltavlor för hans artiklar var ofta högt uppsatta och förmögna personer. Till slut (1927) lyckades etablissemangen sätta stopp för Granqvist och Fäderneslandet genom en distributionsbojkott. Han skrev därefter ett antal böcker under olika pseudonymer. Meijer-Granqvist var avlägset släkt med Toutins nämnde svärson C J Bergqvist.

¹⁰ Molin, s. 10 ff

¹¹ *Fäderneslandet 1915*, »Rikt folk 8». Jfr Molin s. 19

¹² *Wikipedia*

¹³ Åke Bergqvist, brev till E. Stjernsvärd, juli 1963

Käll- och litteraturförteckning

Bergqvist, Åke. Brevsamling.

Fäderneslandet. Årgång 1915.

Lang, A., *Alla tiders Ystad. En kavalkad om en stad*. (2004).

Molin, B., *Serpentinerna. En släkthistoria*. (2015).

Musée nationale des chateaux de Malmaison et de Bois-Préau. 1994.

Svenska ättartal. 1890–

Svenskt biografiskt lexikon (SBL) del XVII(1967–68) och XXV (1985–87).

Terra Scaniae. Skånes historia från stenåldern till 2000-talet. Malmö stads arkiv.

Wikipedia.

Åström, L.E., *Skånska slott och herrgårdar*. (1948).

Då Ystad var centralpunkten i rikets styrelse

Från december 1715 till februari 1716

Av Roland Persson

Fil. dr, f.d. landsarkivarie, Vadstena

Sedan Karl XII och hans medarbetare under hemfärden från Bender via Trelleborg anlant till Ystad 1715 etablerades högkvarteret här i borgmästarens hus. Detta innebar att Ystad under ett par månader blev centralpunkt i rikets styrelse. Arbetet i högkvarteret upptogs i stor utsträckning av nödvändigheten att anskaffa resurser för den fortsatta krigföringen, planeringen av det första norska fälttåget och förbättringen av postgången.

I januari 1712 fick det kungliga rådet i Stockholm veta genom skrivelser från Karl XII att han avsåg att lämna Bender för att söka sig närmare Sverige.¹ Resan hem inleddes med att färden gick till staden Demotika.² Den 27 april 1714 meddelade Karl XII det kungliga rådet att han avsåg att inom kort via Stralsund anträda resan hem till Sverige³ och den 19 november samma år meddelade kungen att han anlant till Stralsund.⁴ Han skulle komma att stanna där drygt ett år.

Karl XII:s resa till Ystad

Det hotfulla läget i Stralsund gjorde att kungen valde att fly staden i december 1715. Karl XII och tre följeslagare äntrade en slup med sex roddare och lade ut från Stralsunds hamn. Planerna gick ut på att tre svenska fartyg skulle möta kungen. På grund av isen infann sig endast lastfartyget Hvalfisken. Kungen och hans följe lämnade slupen kvällen den 11 december. Vid middagstid dagen därpå siktades brigantinen Snappupp, som var ett lättare och snabbare örlogsfartyg. Man bytte nu fartyg och kungen landsattes väster om Trelleborg vid det lilla fiskeläget Skåre. Klockan fem på morgonen den 13 december 1715 steg Karl XII iland. Kungen och hans

följeslagare – von Rosen, Düring, Manderstierna och Christophers – begav sig till fots några få kilometer in till Trelleborg. Utanför staden fick de skjutsvagnar och åkte vidare de fem milen mot Ystad. Man passerade byarna Östra Klagstorp och Östra Vemmenhög. Vid Skivarps gästgiveri bytte man till ridhästar.

Klockan tre på eftermiddagen den 13 december red kungen in genom Västerport i Ystad. Här valde han att inkvartera sig i borgmästarens hus, en fyrlängad gård där Stora Östergatan möter Bästebrorsgränd. Gårdskomplexet bestod av byggnader från olika

Stavstenmonumentet. Karl XII landsteg här vid Stavstens udde den 13 december 1715. Stenen restes 1768. Monumentet är senare restaurerat.

Birgittahuset. Denna byggnad, uppförd omkring 1500, är en bevarad del som ingick i borgmästare Olof Carls-sons gård i hörnet av Stora Östergatan och Bästebrors-gränd, där Karl XII hade sitt kvarter under vistelsen i Ystad 1715/1716.

tider, bland annat ett senmedeltida ännu bevarat tegelhus. Kungen disponerade ett par sovrum och en större sal för fester och gäster förutom de sedvanliga uthusen: kök, stall, loge, packhus, vagnhus och brygghus. Självt sov kungen i en kammare som låg i en två våningar hög korsvirkeslänga utmed Östergatan.

Ystad – rikets »huvudstad»

Den lilla staden hade nu blivit kungligt högkvarter och rikets centralpunkt. Folk från när och fjärran strömmade till staden, alla ville träffa Karl XII.⁵ Efter ankomsten till Ystad gav kungen order att personalen vid det kungliga hovet i Stockholm, vilken hade evakuerats till Linköping på grund av att rysarna hotade huvudstaden, omgående skulle

ta närmaste vägen till Ystad.⁶ Kungen tog väl hand om hovpersonalen. Överstemarskalken Nicodemus Tessin fick order att upphandla »nödige medel» till hovförtäringen och sända dessa till Ystad.⁷ Tessin underrättades också om att kungens hovbetjänter ännu inte hade ankommit från Stralsund, varför överstemarskalken fick order att till Linköping skicka iväg en av hovpredikanterna, en skaffare (dvs ansvarig tjänsteman för mat och dryck vid hovet), två gesäller och sex lakejer.⁸

Från högkvarteret i Ystad fattade kungen beslut att fältkansliets statsexpeditioner skulle stanna kvar i Ystad för att besvara det som var nödvändigast och inte tålde något dröjsmål. Alla brev till Kungl. Maj:t skulle skickas till Ystad.⁹ Ombudsrådet Ludwig Fahlström fick order att meddela guvernörer och landshövdingar att alla brev från dem till Kungl. Maj:t skulle adresseras till Ystad.¹⁰ Kungens och Fahlströms påbud innebar att den inflytelserika ställning som ombudsråden uppnått genom 1713 års kansliordning konfirmerades och att Ystad blev centralpunkt för rikets styrelse. 1713 års kansliordning hade stadfäst av kungen på slottet Timurtasch den 23 oktober 1713 och innebar att fältkansliet indelades i sex expeditioner med ett ombudsråd som chef för varje expedition. Ombudsråden var direkt föredragande och ansvariga inför kungen. Sakkunskap tillfördes fältkansliet genom inrättandet av ombudsråden. Casten Feif, tidigare krigsråd samt handläggare av militära ärenden inom fältkansliet, blev ombudsråd vid krigsexpeditionen, medan landshövdingen Salomon Cronhielm utnämndes till ombudsråd vid första utrikesexpeditionen, och Ludwig Fahlström, tidigare krigsråd, placerades som ombudsråd vid kammarexpeditionen.¹¹

Ombudsrådets betydelsefulla roll i rikets styrelse framgår av att kungen krävde av kontributionsrånteriet att ombudsrådets dagtraktamenten måste utbetalas till ett belopp

om 8 daler silvermynt om dagen då man befann sig i fält eller var på resa. Dessutom skulle skjutsar omfattande 8 hästar ställas till ombudsrådets förfogande. Retroaktivt skulle dagtraktamenten utbetalas till ombudsrådet von Müllern för tiden den 2 januari 1714 och framåt. Ombudsråden Cronhielm, Fahlström och Lillienstedt skulle komma i åtnjutande av dagtraktamenten retroaktivt från den dagen då de reste ifrån Stockholm.¹² Från högkvarteret i Ystad uppmanade Karl XII kontributionsrånteriet även att fastställa vissa betalningsdagar då utfärdade assignationer, dvs utanordningar, skulle skyndsammast betalas. Syftet med påbudet var att underlätta kreditgivningen. Betalningarna skulle förläggas till tiden mellan den 20 och 30 mars varje år då det beräknades att kontributionerna var inlutna i lantränterierna i länen.¹³

Karl XII:s fortsatta politiska ledning i Ystad

Sedan Karl XII:s farmoder, änkedrottningen Hedvig-Eleonora av Holstein-Gottorp, avlidit fattade kungen i samråd med Casten Feif beslut i högkvarteret i Ystad att inkomsterna av länen inom änkedrottningens livgeding (underhållsgods) tills vidare skulle förvaltas av livgedingets guvernör, Carl Gyllenstierna. Därefter skulle Kunglig. Maj:t ta hand om intäkterna.¹⁴ Från högkvarteret i Ystad utfärdades även direktiv angående ryska krigsfångar. De i Västernorrlands län fick inte bosätta sig i landet¹⁵ och de i Stockholm skulle förflyttas under bevakning till Jönköpings slott. Fångarna skulle bevakas noggrant så att de inte fick möjlighet att fly eller korrespondera.¹⁶ Alla landshövdingar beordrades den 4 januari 1716 att sammanföra alla ryska krigsfångar i respektive län till residenset för bevakning där. Kungen ville veta till vilket antal fångarna uppgick.¹⁷ Då de ryska fångarna som förvarades i residenset i Vänersborg

inte kunde förvaras säkert där, beordrades guvernören Mörner att fångarna skulle förflyttas till Göteborg för att delta i fästningsarbetena där.¹⁸ Den ryske generalen Trubetskoj med familj och betjänter placerades på Visingborgs slott. Order utgick från Ystad till landshövdingen Lindhielm i Jönköping att generalen och hans familj skulle bevakas noga så att de inte fick möjlighet att fly eller idka korrespondens.¹⁹

Sedan man i högkvarteret i Ystad konstaterat att statsbudgeten för år 1716 inte skulle hinna bli fastställd resulterade förhandlingar mellan kungen och chefen för kammarexpeditionen, Ludwig Fahlström, i att utanordningar detta år som utfärdades av kammarexpeditionen skulle betalas med penningmedel som kungen och Fahlström var informerade om fanns i länen.²⁰

Under sin vistelse i Ystad ägnade kungen tid åt att klargöra vilken roll krigskollegiet skulle ha i rikets styrelse. Den 18 januari 1716 uppmanades kontributionsrånteriet att upphandla medel till årets durchmarscher och transporter och att därefter överföra inkomna medel till krigskollegiet som skulle disponera dessa.²¹ Att krigskollegiet skulle ha ett statsfinansiellt ansvar vad gällde krigsmaktens behov tydliggjordes redan då kungen uppehöll sig i Demotika. Härifrån uppdrog Karl XII åt krigskollegiet att ansvara för de medel i statsbudgeten vilka var anslagna åt krigsmakten. Kontributionsrånteriet beordrades därför att skicka krigskollegiet alla assignationer på kontributionsmedel vilka enligt statsbudgeten var tilldelade krigsmakten,²² och statskontoret fick order att sedan statsbudgeten var fastställd delge krigskollegiet ett utdrag av den delen som var avsedd för krigsmaktens behov.²³ Under vistelsen i Ystad fråntog kungen krigskollegiet en del av dess ställning som det högsta ansvariga ämbetsverket inom det militära området, sedan det framkommit att vissa regements-

skrivare under hänvisning till att man sorterade under krigskollegiet inte ville informera översten i frågor som var viktiga för regementet. I denna fråga beslutade Karl XII att regementsskrivaren var ansvarig inför regementschefen, som fick rätt att själv utse regementsskrivare och att förse denne med fullmakt utan att krigskollegiet hade något att befatta sig med detta.²⁴

Efter hemfärden från Stralsund sammanträffade Karl XII i Ystad med sin svåger arvrinsen Fredrik av Hessen-Kassel,²⁵ då man tillsammans planerade det första norska fälttåget.²⁶ När kungen fortfarande befann sig i Stralsund hade en deserterad norsk officer tagit kontakt med Fredrik av Hessen och uppmärksammat honom på brister i Norges försvar. Genom att anfälla Norge kunde man försvaga Danmark och dessutom få tillfälle att gå på offensiven. Under hösten 1715 försökte Fredrik påverka kungen i den riktningen och Karl XII accepterade idén. Sedan Fredrik anlant till Ystad fortsatte de att förbereda anfallet mot Norge.²⁷

En kraftig köldperiod kring jul och nyår 1715 medförde att Öresund frös igen. I detta läge ansåg Karl XII att en invasion över isen och i förlängningen ett anfall mot Köpenhamn var möjligt. Över 10 000 man drogs i all hast samman till stränderna vid Landskrona.²⁸ Bl.a. beordrade man från högkvarteret vid Stora Östergatan i Ystad översten Rutensköld att bryta upp med Hallands regemente så tidigt att man kunde infinna sig i Landskrona den 14 januari 1716.²⁹ Vädrrets makter satte emellertid stopp för kungens plan. Häftiga stormar den 9–11 januari 1716 bröt upp isen och följdes av töväder, varefter projektet inställdes.³⁰

I den pågående striden om tronföljden mellan hessarna och det holsteinska partiet markerade Karl XII från Ystad att han stod på hessarnas sida. Den 16 september 1715 utnämnde Karl sin svåger, till generalissimus

Arvprins Fredrik av Hessen-Kassel – senare kung Fredrik I av Sverige – gift sedan 1715 med Karl XII:s syster Ulrika Eleonora, besökte kungen i Ystad.

över de svenska styrkorna till häst och till fots. I fullmakten uttryckte kungen upprepade gånger sitt särskilda förtroende för Fredrik,³¹ vilket torde ha stärkt det hessiska partiet i striden om tronföljden, liksom då Karl tidigare under året utsåg Fredrik att föra befälet över de militära styrkor som skulle ansvara för skyddet av Stockholms skärgård mot ryssarna.³²

Det planerade fälttåget mot Norge krävde att postgången mellan Ystad och Stockholm förstärktes. Fyra gånger i veckan, onsdagar, lördagar samt måndagar och torsdagar, skulle post avgå från Ystad. Från Stockholm skulle post avgå till Ystad fyra gånger i veckan. Dessutom bestämde kungen att posten från Ystad till Karlskrona inte skulle gå över Kristianstad, där den riskerade att bli liggande länge, utan posten skulle gå den närmaste vägen över Åhus och vidare till Karlskrona.³³

Vis av erfarenheterna från katastroferna vid Poltava och Perevolotjna³⁴ beslöt man i högkvarteret i Ystad att fältkansliets arkiv skulle transporteras sjövägen till Stockholm.³⁵ I högkvarteret i Ystad gav Karl XII muntliga order till chefen för krigsexpeditionen, Casten Feif, att vidtaga anstalter för att komplettera Västgöta tremänningskavalleriregemente, livdragonerna och övriga kavalleriregementen. Under kampanjen mot Norge ifrågasatte kungen om Feif utfört sitt uppdrag och kontaktade därför en annan av medarbetarna i fältkansliet, statssekreteraren

Samuel Åkerhielm, och uppdrog åt denne att undersöka Feifs verksamhet. Monarken ville få sig tillsänd en förteckning på de assignationer som krigsexpeditionen utfärdat för i synnerhet regementena.³⁶

Kort efter kungens ankomst anlände också Georg Heinrich von Görtz, företrädare för hertigdömet Holstein-Gottorp, till Ystad. Han och kungen satt ofta uppe efter tolvslaget för att diskutera ekonomiska frågor. Den planerade kampanjen mot Norge krävde ekonomiska resurser. Görtz lyckades intressera kungen för en ny finansieringsmetod i

Geheimerådet Georg Heinrich von Görtz från Holstein-Gottorp. Under mötet med Karl XII i Ystad diskuterade de båda krigsfinansiering och krigshushållning, något som resulterade i Sveriges första obligationslån.

form av obligationslån. Den 20 januari 1716 stadfästes ett beslut om Sveriges första obligationslån.³⁷ Den beslutade finansieringsmetoden implementerades av kungen i samarbete med ombudsrådet Ludwig Fahlström. Kontributionsrätteriet fick order av dessa att ofördröjligen utfärda obligationerna och distribuera dessa till dem som skulle avyttra obligationerna.³⁸ Projektets genomförande försenades av att kontributionsrätteriet inte framställde obligationerna som det var tänkt, vilket medförde att Görtz framförde klagomål i brev den 5 mars 1716 till ombudsrådet Fahlström,³⁹ som i högkvarteret kontaktade kungen i ärendet, vilket resulterade i att order utgick till kontributionsrätteriet att obligationerna skulle utfärdas utan dröjsmål.⁴⁰ Det blev emellertid inte någon rusning efter obligationerna.⁴¹ En ny idé fick därför prövas. Vid mötet med kungen i Ystad informerade Görtz denne om att stora summor skulle kunna upphandlas i utlandet. Dock var det nödvändigt att inrätta en fond ur vilken räntorna för upphandlingarna årligen kunde betalas. För att genomföra projektet uppmanades kontributionsrätteriet att så snart Görtz ankommit till Stockholm sammanträda med honom för överläggningar i ärendet.⁴²

Efter samråd med Casten Feif utfärdade Karl XII från högkvarteret i Ystad ett pardonsplakat för båtsmän som rymt från sin tjänst i flottan. I plakatet meddelade monarken att han av mildhet befriade förrymda båtsmän från det straff som de enligt sjöartiklarna borde dömas till. En förutsättning var dock att man infann sig till tjänstgöring.⁴³ Ett liknande pardonsplakat utfärdade Karl XII i slutet av år 1715 för ryttare, dragoner och knektar som rymt från sin tjänst.⁴⁴

Då de indelta regementena samt tre- och femmänningsregementena var i behov av förstärkning och landet hotades av sina fiender utgick order från högkvarteret i Ystad att varje församling skulle uppsätta en socken-

knekt.⁴⁵ Det visade sig snart att landshövdingarna inte förstod innebörden av påbudet utan uppfattade begreppet församling som pastoratet, vilket föranledde en förklaring från högkvarteret som klargjorde att det inte var pastoratet som skulle prestera en knekt utan varje moderförsamling inom pastoratet och även varje annexförsamling.⁴⁶ Dessutom skulle enligt kungens order de större församlingarna prestera flera knektar.⁴⁷ Socken-knektarna fick inte användas för att bemanna flottan utan skulle förstärka tre- och femmänningsregementena.⁴⁸ Tillkomsten av pardonsplakaten och påbudet om sockenknektar hade med stor säkerhet sin bakgrund i att krigsmakten var i stort behov av förstärkning inför den fortsatta krigsföringen.

Karl XII och hans rådgivare Casten Feif hade i Ystad också att handlägga frågor om flyktingar från Tyskland då, landshövdingen i Blekinge län, Clas Bonde, kontaktade kungen den 2 januari 1716 angående tyska dragoner och knektar, och dessutom turkar, greker, polacker och judar, vilka anlät till Karlshamn. Dessa skulle inkvarteras och erhålla underhåll. Kungens beslut blev att flyktingarna dagligen skulle erhålla 3 öre silvermynt som lön, medan officerare med eller utan häst skulle förses med fourage.⁴⁹

Då högkvarteret var förlagt till Ystad hade man även att hantera några lokala frågor. I mitten av augusti 1716 uppmärksammades guvernören Skytte på att det i Ystad förekom viss oordning. Allmogen kom in i staden med sina körslor under sön- och helgdagar samtidigt som gudstjänst pågick. När det gällde penninghanteringen, så var köpmännen i sina bodar ovilliga att ta emot kungens mynttecken och höjde priset på sina varor tredubbelt. Någon åklagare fanns inte i staden, vilket gjorde att rådhusrätten inte hade möjlighet att utdöma straff. Ombudsrådet Salomon Cronhielm krävde av Skytte att en stadsfiskal skulle tillsättas i staden.⁵⁰ Ett annat ärende

som Salomon Cronhielm tvingades engagera sig i var besättandet av tjänsten som tullnär vid tullkammaren i Ystad. En strid om denna befattning uppstod mellan sjötullnären Peter Törnevall och tullnären Jacob Lorich. Den förstnämnde hade med stöd av en skrivelse från Salomon Cronhielm installerat sig som tullnär. Lorich hade tidigare fått uppdraget av kammarkollegiet och ansåg sig ha företräde till befattningen.⁵¹

Under vistelsen i högkvarteret i Ystad visade kungen och hans rådgivare i högkvarteret stor omsorg om hovpersonalen och även personalen vid Ulrika Eleonoras hov. I januari 1716 uppmanades överståthållaren och magistraten i Stockholm att varje halvår utbetala beviljade inkvarteringspenningar till dessa personalkategorier både retroaktivt och framöver.⁵² Efter farmodern Hedvig Eleono-

ras död lovade Karl att han skulle visa omsorg om farmoderns hovpersonal.⁵³ Samtidigt fick hertig Karl-Fredrik av Holstein-Gottorp och hans hovpersonal löfte av kungen om ekonomiskt stöd.⁵⁴ Prov på omsorg om den egna personalen visade kungen även då överadjutanten Georg von Heijne fick sin utnämning från den 9 juni 1714 stadfäst i Ystad av Karl XII den 13 februari 1716.⁵⁵

Ett inslag av vänskapskorruption tycks ha förekommit i högkvarteret. Casten Feif beredde och föredrog ett ärende inför kungen,⁵⁶ vilket resulterade i en skrivelse, som var kontrastsignerad av Feif till guvernören Carl Gyllenstierna, i vilken Feifs kollega ombudsrådet Ludwig Fahlström gavs rätt av kungen att arrendera Sundbyholms slott.⁵⁷ Casten Feif hade alltsedan tiden i det Osmanska riket en inflytelserik ställning hos kungen.⁵⁸

Stobaeus karta över Ystad 1698. Bildkälla: Ystads historia i kartor (Gert Jeppsson). Ystadiana 2013.

Avslutning

Sammanfattningsvis kan det konstateras att då Karl XII och fältkansliet vistades i Ystad upptogs tankarna i högkvarteret i stor utsträckning av nödvändigheten att anskaffa ekonomiska resurser för krigföringen, planeringen av det första norska fälttåget, som även gjorde det nödvändigt att förstärka den inrikes postgången och att etablera en postgång mellan Göteborg och Holland. Man var också av den uppfattningen i högkvarteret att ryska krigsfångar i Sverige måste av hänsyn till den utrikespolitiska situationen behandlas restriktivt. Flyktingar från Tyskland fick däremot ett positivt bemötande. Inom högkvarteret lade man också vikt vid att ombudsrådets regeringsbestyr skulle utövas effektivt. Brev till Kunglig Maj:t skulle därför skickas till Ystad för handläggning. Härigenom undveks tidsutdräkt i ärendehantering. Detta krävde också att ombudsråden kom i åtnjutande av de ersättningar som man var berättigade till. Värt att notera är även att kungen och hans rådgivare visade stor omsorg om personalen vid de kungliga hoven.

Till bilden av de inre förhållandena i högkvarteret hör att man inte kan bortse ifrån att ombudsrådet Ludwig Fahlström hade personlig vinning av att ha en nära kontakt med Casten Feif, som hade en inflytelserik ställning hos kungen.

Drygt två månader efter sin ankomst lämnade Karl XII Ystad. Halv fyra på morgonen den 16 februari 1716 satte han sig till häst och red norrut tillsammans med Stanislaw Poniatowski, en polsk greve i svensk tjänst sedan 1702, von Rosen och kammartjänaren Manderstierna. Färden gick mot Karlstad där regementen väntade, vilka kungen hade beordrat dit och som man förmodade att han avsåg att mönstra. Order för dessa skulle sedan komma att marschera mot Norge, där Kristiania skulle intas.⁵⁹

Efter Ystad

Då fälttåget mot Norge 1716 var avslutat lämnade Karl XII sitt högkvarter i bondgården Norrby vid Svinesund för att bege sig till Skåne. Han anlände via Hälsingborg till Lund den 6 september 1716 och etablerade sitt högkvarter i ett hus vid korsningen Stora Södergatan/Svanegatan.⁶⁰ Då fältkansliet befann sig i Lund ifrågasatte kungen ombudsrådets ämbetsutövning. Karl XII gav order att ombudsråden skulle komma tillsammans för att upptaga, skärskåda och fatta beslut om de anmärkningar som sekreteraren Bering vid amiralitetskontoret aktualiserat angående amiralitetsrättens i Karlskrona domar i några prisärenden.⁶¹ Monarkens ifrågasättande av sina expeditionschefer vad gällde deras agerande i olika prisfrågor torde ha haft sin bakgrund i det ansträngda statsfinansiella läget och utgivandet av nödmynnten, vilket åtföljdes av en kraftig inflation.⁶²

Under tiden i Lund planerade kungen för ett nytt fälttåg mot Norge. Planer som tog form redan under hösten 1716.⁶³ Då Karl XII lämnade Lund den 11 juni 1718 åtföljdes han av sekreteraren i fältkansliet, Olof Cederström. Dessa båda hade som mål Strömstad där den svenska huvuddepåen fanns. Cederström hade blivit kallad till Bender 1714 för att tjänstgöra i fältkansliet och från Turkiet följde han efter kungen till Stralsund hösten 1714. Efter hemkomsten till Sverige avancerade Cederström till expeditionssekreterare och på grund av Ludwig Fahlströms sjukdom blev Cederström föredragande i kammarexpeditionens ärenden såväl i Lund som under det norska fälttåget 1718. Han blev mycket inflytelserik.⁶⁴ Under vistelsen i Strömstad fick Cederström i uppdrag av kungen att förätta alla vid handelsexpeditionen förekommande sekreterarsysslor fram till dess att han blev avlöst av kanslisten i fältkansliet, Herman Cedercreutz.⁶⁵ Denne utnämndes till sekreterare i handelsexpeditionen den 4 sep-

tember 1718.⁶⁶ Till hans efterträdare som registrator i handelsexpeditionen utsågs kanslisten i handelsexpeditionen Johan Fredrik von Schant.⁶⁷ Förstärkningen av fältkansliets handelsexpedition skall ses mot bakgrund av att expeditionens chef, Salomon Cronhielm, inte längre var i tjänst på heltid. Cronhielm utsågs den 18 juni 1718 att jämte ombudsråd även vara överstallmästare vid det kungliga hovstallet i Stockholm.⁶⁸ Då fältkansliet fanns i Lund förstärktes kansliets handelsexpedition den 14 januari 1718 då Sveriges resident i London, Carl Gyllenborg erhöll fullmakt att vara statssekreterare i handelsexpeditionen.⁶⁹

Sedan Karl XII:s död vid Fredrikstens fästning blivit känd i Stockholm sammankallade Karl XII:s syster, Ulrika Eleonora rådets ledamöter för överläggningar om vad som behövde göras i det uppkomna läget. Man beslöt enhälligt att genast arresteras det gottorpska geheimerådet, Gerhardt von Dernath och hans främmande medarbetare. Vid överläggningarna förespråkade Ulrika Eleonora att kungens död borde kungöras på predikstolarna och att man samtidigt skulle meddela vem som skulle bli Karls efterträdare. Hon menade att det inte fick uppstå tvivelsmål om hennes tronföljd. Diskussionen utmynnade i att rådets ledamöter hälsade kungens syster som sin drottning varefter kungens död och Ulrika Eleonoras succession kungjordes på predikstolarna den 7 december 1718. Man beslöt också att arvprinsen Fredrik av Hessen skulle tituleras kunglig höghet.⁷⁰

Ulrika Eleonora visade stor handlingskraft sedan hon övertagit regeringsmakten. Den 15 december 1718 lät hon sammankalla ständerna till en riksdag i Stockholm. I kallelsen klargjorde hon att hon avsåg att avskaffa enväldet.⁷¹ Dessutom insisterade hon på att ombudsråden och betjänterna i expeditionerna i kansliet vilka följt Karl XII i fält skulle

infinna sig i Stockholm för att här utföra sina ämbetsysslor.⁷² Något utrymme för enväldets ministerstyre fanns inte, utan Karl XII:s kansliordning av år 1713 skulle således gälla. Som en konsekvens härav fråntog hon Görtz hans position som chef för upphandlingsdeputationen och utsåg i hans ställe presidenten i kommerskollegiet Gustaf Cronhielm.⁷³

Summary

After arriving to Sweden from Bender Charles XII established his headquarter in Ystad 1715. From here he spend much time to obtain economic resourses in order to be able to continue the war, planning the first attack on Norway and improve the post. Russian prisoners were treated very hard, while refugees from Pommern had a god time in Sweden. Some local problems in Ystad were hadled in the headquarter. The king took good care of the staff at the courts.

Noter

¹ Kungliga råden till Kungl. Maj:t 1712-01-12, RR, RA

² O. Larsson, *Stormaktens sista krig*, 2009, sid. 230

³ Karl XII till kungliga rådet 1714-04-27, RR, RA

⁴ Karl XII till kungliga rådet 1714-11-19, RR, RA

⁵ B. Liljegren, *Karl XII*, 2000 sid. 247 ff.

⁶ Karl XII till Anders Leijonhielm 1715-12-24, Östergötlands landskanslis arkiv, inkomna handlingar, VaLA

⁷ Karl XII till Tessin 1716-01-12, RR, RA

⁸ Karl XII till Tessin 1715-12-19, RR, RA

⁹ Karl XII till landshövdingar och guvernörer 1716-02-15, RR, RA

¹⁰ Ludwig Fahlström till alla guvernörer och landshövdingar 1716-02-15, RR, RA

¹¹ MRA 1929, sid 127, A-B Lövgren, *Effektivitetskrav och/eller maktpolitik*, Karolinska Förbundets Årsbok 1979-1980, sid. 41 f.f., B. Liljegren, 2000, sid. 240

¹² Karl XII till kontributionsrånteriet 1716-01-18, RR, RA

¹³ Karl XII till kontributionsrånteriet 1716-01-20, RR, RA

¹⁴ Karl XII till kammarkollegiet 1715-12-17, RR, RA

¹⁵ Karl XII till landshövdingen Stromberg 1716-02-02, RR, RA

- ¹⁶ Karl XII till landshövdingen Lindhielm 1716-01-04, RR, RA
- ¹⁷ Karl XII till alla landshövdingar 1716-01-04, RR, RA
- ¹⁸ Karl XII till guvernören Mörner 1716-02-02, RR, RA
- ¹⁹ Karl XII till landshövdingen Lindhielm 1716-01-12, RR, RA
- ²⁰ Karl XII till alla guvernörer och landshövdingar 1716-02-09, RR, RA
- ²¹ Karl XII till kontributionsrätteriet 1716-01-18, RR, RA
- ²² Karl XII till kontributionsrätteriet 1714-09-13, RR, RA
- ²³ Karl XII till statskontoret 1714-09-13, RR, RA
- ²⁴ Karl XII till alla överstar vid de ständiga regementena 1716-01-31, RR, RA
- ²⁵ B. Liljegren, 2000, sid. 276–277
- ²⁶ W. Holst, *Ulrika Eleonora d.y.*, 1956, sid. 140
- ²⁷ B. Liljegren, 2000, sid. 287
- ²⁸ B. Liljegren, 2000, sid. 287
- ²⁹ Karl XII till översten Rutensköld 1716-01-06, RR, RA
- ³⁰ B. Liljegren, 2000, sid. 288
- ³¹ Karl XII:s fullmakt 1715-09-16 för arvprinsen av Hessen-Kassel, RR, RA
- ³² Karl XII an des Erbprinzen von Hessen-Kassel wegen trouppen commando gegen die Moscovitern 1715-04-19/30, RR, RA
- ³³ Karl XII till kanslikollegiet 1715-12-23, RR, RA
- ³⁴ A. Åberg, *De karolinska fältarkivens öde* Svensk Tidsskrift 1960, sid. 60
- ³⁵ Karl XII till kanslikollegiet 1716-02-10, RR, RA
- ³⁶ Samuel Åkerhielm till Casten Feif 1716-05-14, RR, RA
- ³⁷ B. Liljegren, 2000, sid. 283
- ³⁸ Karl XII till kontributionsrätteriet 1716-01-20, RR, RA
- ³⁹ Ludwig Fahlström till kontributionsrätteriet 1716-03-10, RR, RA
- ⁴⁰ Karl XII till kontributionsrätteriet 1716-01-20, RR, RA
- ⁴¹ B. Liljegren, 2000, sid. 283
- ⁴² Karl XII till kontributionsrätteriet 1715-12-20, RR, RA
- ⁴³ Karl XII: pardonsplakat 1716-01-09, RR, RA
- ⁴⁴ Karl XII:s pardonsplakat 1715-12-23, RR, RA
- ⁴⁵ Karl XII till alla guvernörer och landshövdingar 1716-01-07, RR, RA
- ⁴⁶ Karl XII:s förklaring 1716-01-07 angående sockenknektarna, RR, RA – Tre- och femmänningsarna tillkom genom att rotarna/rusthållen tillsammans tre och tre resp. fem och fem finansierade upprättandet av en extra kneckt/ryttare.
- ⁴⁷ Karl XII till landshövdingen Stromberg 1716-02-02, RR, RA
- ⁴⁸ Karl XII till guvernören Mörner 1716-01-20, RR, RA
- ⁴⁹ Karl XII till landshövdingen Bonde 1716-01-04, RR, RA
- ⁵⁰ Salomon Cronhielm till guvernören Skytte 1716-08-14, RR, RA
- ⁵¹ Cronhielm till överdirektören Ehrenpreus 1716-09-03, RR, RA
- ⁵² Karl XII till överståthållaren och magistraten i Stockholm 1716-01-21, RR, RA
- ⁵³ Karl XII till Carl Gyllenstierna 1715-12-17, RR, RA
- ⁵⁴ Karl XII till Arvid Horn 1715-12-19, RR, RA
- ⁵⁵ Karl XII:s konfirmation för Georg von Heijne 1716-02-13, RR, RA
- ⁵⁶ A-B Lövgren skriver i sin doktorsavhandling *Handläggning och inflytande*, 1980, sid. 7 att kontrastsignation är tecken på del i beslutet, vilket är en åsikt som hon delar med flera andra forskare (se Lövgren, 1980, sid. 7)
- ⁵⁷ Karl XII till Carl Gyllenstierna, 1716-02-11, RR, RA
- ⁵⁸ P. Törnvall, *Kungens män som styrde Sverige från Osmanska riket, Karl XII och svenskarna i Osmanska riket*, 2015, sid. 74 f.
- ⁵⁹ B. Liljegren, 2000, sid. 288–289
- ⁶⁰ B. Liljegren, 2000, sid. 301 f.f.
- ⁶¹ Karl XII till samtliga ombudsråd 1717-08-12, RR, RA
- ⁶² O. Larsson, 2009, sid. 277 f.
- ⁶³ O. Larsson, 2009, sid. 303
- ⁶⁴ E. Nauman, *Olof Cederström*, Svenskt Biografiskt Lexikon, band 08, sid. 115
- ⁶⁵ Cederström till ombudsrådet Cronhielm 1718-09-04, RR, RA
- ⁶⁶ Karl XII:s fullmakt för Herman Cederceutz att vara sekreterare i handelsexpeditionen 1718-09-04, RR, RA
- ⁶⁷ Karl XII:s fullmakt för Johan Fredrik von Schantz 1718-09-04, RR, RA
- ⁶⁸ Karl XII:s fullmakt för ombudsrådet Cronhielm att vara jämte ombudsråd överste stallmästare 1717-06-18, RR, RA
- ⁶⁹ S. Grauers, *Carl Gyllenborg*, Svenskt Biografiskt lexikon, band 17, sid. 529
- ⁷⁰ Kungliga råden Carl Gyllenstierna, Nils Strömberg, Arvid Horn, Jacob Spens, Gustaf Cronhielm och Nicodemus tessin till kungliga råden Rehnskiöld, Nils Gyllenstierna och Carl Gustaf Mörner 1718-12-08, RR, RA
- ⁷¹ Hennes Majestät kallelse 1718-12-15 till samtliga ständer att infinna sig här i Stockholm till en riksdag den 20 januari nästkommande år, RR, RA
- ⁷² Ulrika Eleonora till ombudsråden Cronhielm, Lillienstedt, Fahlström, von Müllern och Feif 1718-12-10, RR, RA
- ⁷³ Ulrika Eleonora till Gustaf Cronhielm 1718-12-10, RR, RA

Käll- och litteraturförteckning

Arkivkällor

Riksarkivet

Riksregistraturet 1714–1716

Landsarkivet i Vadstena

Länsstyrelsen i Östergötlands län. Landskansliets arkiv, inkomna handlingar

Litteratur

Grauers, Sven, Carl Gyllenborn, *Svenskt Biografiskt Lexikon*, Stockholm 1967–1969

Holst, Walfrid, *Ulrika Eleonora d.y.*, 1956

Karlsson, Åsa, Kung på distans, *Karl XII och svenskarna i Osmanska riket*, Stockholm 2015

Larsson, Olle, *Stormaktens sista krig*, Lund 2009

Liljegren, Bengt, *Karl XII*, Lund 2000

Lövgren Anna-Brita, »Effektivitetskrav och/eller makt-politik», *Karolinska Förbundets Årsbok*, Stockholm 1979–1980

Lövgren, Anna-Brita, *Handläggning och inflytande*, Lund 1980

Nauman, Erik, Olof Cederström, *Svenskt Biografiskt Lexikon*, Stockholm 1929

Törnvall, Peder, »Kungens män som styrde Sverige från Osmanska riket», *Karl XII och svenskarna i Osmanska riket*, Stockholm 2015

Åberg, Alf, »De karolinska fältarkivens öde», *Svensk Tidskrift*, Stockholm 1960

Skånska kontakter med Ukraina i början av 1700-talet

Mazepas kyrksilver

Av Frank Orton

Jur.dr h.c., Vellinge

Författaren har under en längre tid tjänstgjort i Sarajevo som motsvarigheten till svensk Chefs-JO. Han kom därvid i kontakt med platser och händelser som beskrivs i uppsatsen, t.ex. Varnitsa och Bender i Moldavien och Kiev i Ukraina.

Red.

En begravning

Den 25 september 1709 ägde en minnesvärd begravning rum utanför staden Bender i nuvarande Moldavien.

I spetsen för begravningsprocessionen gick »alla Karl XII:s trumpetare och pukslagare». »Efter dessa bar en kosackdignitär Fält-Herrens staf, eller spira, besatt med äckta stenar och pärlor». Kistan, svept i röd sammet med breda guldgaloner, fördes på en vagn förspänd med tre par vita hästar.

Sist i begravningståget, efter »Cosacker, klädde i Pantzer-Skiortor, bärande alle blåtta sablar och en hoop Cossakiska qvinfolk til fot, gråtande och tiutande», gick trettio svenska officerare, medan kosacker till häst red kompanivis vid sidan om med fällda fanor och bössor.¹

Den svenske fältprästen Sven Agrell, som var där, skriver i sin dagbok att kosackerna »effter begrafningens acter gåfwo några salvor, hwarföre dhe sedan tracterades».²

Likväl sägs det att denna begravning »genom omständigheternas tvång skedde under enkla former».³ Det är tydligt att den döde måste ha varit en mycket framstående person, när en sådan begravning kallas enkel. Vem var han, på vad sätt var han så framstående och vilka kopplingar finns till Sverige?

Den historiska bakgrunden

Han hette Ivan Mazepa och beskrivs i Sverige ofta nog bara som en föga imponerande kosackhövding, som strax före slaget vid Poltava anslöt sig till Karl XII men där bidrog med långt färre kosacker än vad han lovat kungen.

I Ryssland har han – efter att först ha varit tsar Peters förtrogne och genom dennes försorg bl a utnämnts till romersk riksfurste⁴ – efter Poltava och på initiativ av samme Peter genom århundradena varit föremål för en exempellös förtalskampanj som bakslug förädare.⁵ I Ukraina, å andra sidan, har han inte minst efter Sovjetunionens fall lyfts fram som en högt respekterad och mycket beundrad tidig förkämpe för Ukrainas självständighet.

Den här artikeln skall ägnas främst hans frikostighet gentemot den grekisk-ortodoxa kyrkan, som han under ett skiftande liv obrottsligt höll sig till, särskilt i den mån denna frikostighet har svensk anknytning.

Det kan numera med viss säkerhet antas att Ivan Stepanovitj Mazepa föddes i mars 1639 i en ukrainsk adelsfamilj med någon kosackbakgrund också på moderns sida.⁶ Efter att i unga år ha tjänat vid det polska hovet blev han så småningom bl a diplomatisk budbärare mellan polska, ryska och

Det vapen Mazepa använde omgivet av kyrilliska bokstäver. Anvisningar för läsning och tolkning se nedan.

turkiska herrar, innan han i juli 1687 valdes till ukrainsk hetman. Som sådan verkade han med kraft för ett enat och självständigt Ukraina och förde befäl över de zaporogiska kosackerna.

Dessutom blev han – förtäljer tex Wikipedias engelska version – en av Europas största jordägare och ett stort antal kyrkor byggdes i Ukraina under hans egid. Dessa kyrkor liksom grekisk-ortodoxa kyrkor och kloster i Polen och på Balkan utrustades med prakt-

fullt kyrksilver, försett med hans kännetecken.

Detta kännetecken består av det heraldiska vapen han använde jämte ett antal kyrilliska bokstäver, ordnade i två staplar på ömse sidor om vapnet. Dessa bokstäver skall läsas växelvis med början överst i den vänstra stapeln och står för »Иванъ Мазепа Гетманъ Войскъ Его Царскаго Пресветлаго Величества Запорожскихъ И Славнаго Чина Святаго Апостола Андрея Кавалеръ.»

I svensk översättning: »Ivan Mazepa, Hetman för Hans Upplysta Tsariska Majestäts Zaporogiska Här och Riddare av Den Helige Aposteln Andreas Ärofulla Orden.»

Den s.k. Mazepa-kalken i S:t Petri kyrka i Malmö.

Mazepa-kyrksilver i Sverige

Kyrksilver av detta slag har letat sig till åtminstone tre svenska kyrkor. De är i bokstavsordning S:t Petri kyrka i Malmö, som har en praktfull 30 cm hög silverpokal, samt kyrkorna i Tryserum, en dryg halvmil söder om Valdemarsvik, och Vadsbro, en och en halv mil söder om Flen, som vardera har två likaså praktfulla silverkandelabrar.⁷

Vem som skänkt dessa föremål till kyrkorna är någorlunda känt men inte deras öde dessförinnan. Det utan tvekan troligaste är att de åtminstone ursprungligen tagits som

krigsbyte. Vad som sedan hänt är oklart. Framlagda funderingar om hur de kommit i de olika givarnas hand framstår mestadels som väl fantasifulla och bär knappast sannolikhetens prägel, såsom att kandelabrarna i Tryserum skulle ha förts till Sverige av Filip Orlik, Mazepas efterträdare som hetman, eller att kandelabrarna i Vadsbro skulle ha tillhört Karl XII själv.

Pokalen i Malmö, av församlingen benämnd »Mazepa-kalken», skänktes år 1704 till stadens tyska församling och dess då drygt tio år gamla Caroli kyrka men finns alltså nu i S:t Petri kyrka, sedan Caroli församling delvis gått upp i S:t Petri församling och Caroli kyrka dessutom avsakraliserats.

Den skänktes av malmöborgaren Carsten Docke, som tidigare varit handlande i Hamburg, och hans malmöitiska hustru Bodela Rasmusdotter. Docke hade tjänstgjort i Karl XII:s armé⁸ och blev så småningom innehavare av Tunbyholms berustade säteri i Smedstorps socken, en dryg mil nordöst om Tomelilla i östra Skåne.⁹ Stämplarna visar att den skänkta pokalen tillverkats av guldsmeden Nathanael Schlaubitz i Danzig.

Samma stämplarna finns på de nästan 40 cm höga kandelabrarna i Vadsbro, vilket lett till spekulatören att de och Malmö-pokalen tillhört samma »altargarnityr». Så kan det förstås vara, men minst lika troligt är att Mazepa anlätade Schlaubitz för silver till mer än en kyrka.

Det mesta tycks tala för att dessa kandelabrar kom till Sverige med friherre Hugo Johan Hamilton af Hageby, som »var en av Konung Carl XII:s tappreste krigare samt med vid Narwa, Clissow, Frauenstadt och Pultava». Han blev överste vid Livdragonerna år 1700 och sedermera såväl fältmarskalk som Serafimeriddare.

Han gifte sig »i de Kongligas närvaro» år 1699 med den då 19-åriga Eva Falkenberg af Trystorp, som emellertid dog redan efter åtta

år. Efter att först ha gravsatts i Ridderholmskyrkan i Stockholm flyttades hennes kvarlevor till släktgraven i Vadsbro. Där stod kandelabrarna länge på två »hvitmålad och förgylte gueridooner», dvs små »bord eller ställ, vanligen med hög, tregrenad centralfot och rund skiva, avsett att bära upp en kandelaber, vas, e.d.».¹⁰

Tryserums kyrka, slutligen, försågs med sina båda kandelabrar efter det att greve Nils Gyllenstierna, herre till bl a Fågelvik i Tryserums socken, avlidit i mars 1720.¹¹ De skänktes till kyrkan efter hans bortgång av dottern Margareta och hennes make genom »en riklig donation», som omfattade bl a dem.

De är märkta med året 1722 och såväl en stjärna med bokstäverna MGS för Margareta Gyllenstierna som ett horn med bokstäverna ABH för hennes make, den som kanslipresident och mösspolitiker så berömdes greve Arvid Bernhard Horn.

Liksom Hamilton deltog både Nils Gyllenstierna och Arvid Horn i Karl XII:s krigande ute i Europa. Horn utnämndes redan 1696 till den synnerligen prestigefyllda befattningen som kaptenlöjtnant vid drabantkåren. I spetsen för denna »fick han sedan tillfälle att på Själland, vid Narva, vid Dünas övergång (1701) och Klissov (1702) under konungens egna ögon stärka sitt rykte för dödsföraktande hjältemod».¹²

Såväl Gyllenstierna som Horn hade följaktligen också goda möjligheter att på ett eller annat sätt förvärva de kandelabrar, som nu finns i den kyrka, där Horn och hans maka är gravsatta.

Mazepa som person

Ivan Mazepa själv dog som nämnts i september 1709 i Bender sjuttio år gammal efter att ha färdats dit från Poltava tillsammans med Karl XII. Stöd saknas för den ibland framlagda uppgiften att han skulle ha avlidit av sår, som han fått vid Poltava. Vid sin bort-

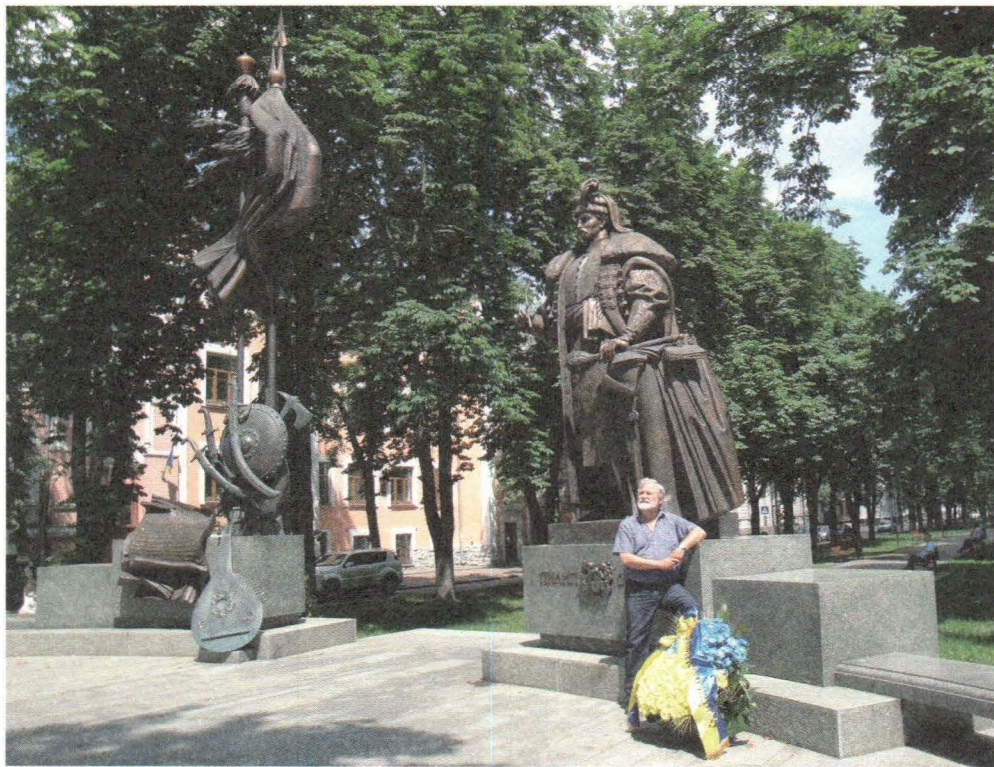
gång var han emellertid gammal, trött och besviken. I sin dagbok skriver Sven Agrell enbart: »22:dre afsomnade Fältherren Mazepa, som skall hafwa lemnadt stoorä penningar och dyrbara juveler effter sig». ¹³ Hans närmaste arvinge var en systerson. ¹⁴

Tre dagar senare antecknar Agrell: »25:te blef han begrafwen uti en bondeby strax här wijd staden.» Denna stad är alltså Bender i nuvarande Moldavien, medan »bondebyn» är närbelägna Varnitsa på floden Dnjestr västra strand. Det är den by utanför Bender, där Karl XII hade sitt läger från hösten 1709 till den 1 februari 1713, då den famösa kalabaliken ägde rum och kungen som en följd fick finna sig i att bli »ledsagad» av sultanens folk till ett slott åtskilliga mil söderöver.

Åtminstone för några år sedan fanns på plats i Varnitsa en minnessten med Mazepas

namn. Hans stoft vilar emellertid inte längre där, det har flyttats, enligt olika uppgifter flera gånger. Förslag har lagts fram att hans verkliga sista vila borde få bli i den berömda Sofia-katedralen i Kiev eller i något av de gamla klostren i Ukraina, men så har veterligen ännu inte skett.

På våren efter Mazepas död valdes Filip Orlik till hans efterträdare. ¹⁵ I sinom tid följde han efter Karl XII till Sverige. Han landsteg i Ystad i slutet av 1715 och slog sig på hösten 1716 ned i Kristianstad. Därifrån styrde han på distans sina kosacker, boende fram till senvåren 1719 i ett hus, vars pietetsfullt bevarade rester fortfarande kan beskådas i varuhuset H&M:s lokaler vid Lilla torg. På plats utanför finns numera en informationstavla och ett minnesmärke, som erinrar om hans vistelse i staden. ¹⁶

Filip Orlik-monumentet utanför Högsta domstolen i Kiev. Foto: författaren.

Olika porträtt av Mazepa. Ingen vet med säkerhet hur han såg ut. Förf. har i sin ägo ett tiotal porträttbilder utan inbördes likhet av huvudpersonen.

Några ytterligare uppgifter om Mazepas person kan få avsluta denna text.

Han sägs utom sitt ukrainska modersmål ha behärskat polska och ryska i tal och skrift. Med sina tyska livläkare och med sina italienska byggmästare samtalande han på deras respektive språk. Han kunde också franska »ehuru ej alltför väl» och läste holländska tidningar.¹⁷

Flera svenska iakttagare har omvittnat att Karl XII fann ett särskilt nöje i långa konversationer med honom på latin och en fransk diplomat rapporterade att han »med förkärlek broderar ut sitt tal med latinska citat och kan i fråga om detta språk tävla med våra främsta jesuitiska munkar».¹⁸

I yngre år besökte han Frankrike, Italien och Tyskland och han skall själv ha omvittnat att han deltog »i Ludvig XIV:s mottagning i Louvre med anledning av firandet av den pyreneiska freden år 1659».¹⁹

Han var en högt bildad man och hans »förnämliga bibliotek, konst- och vapensamlingar framkallade utländska besökares beundran». Han lär själv ha spelat det lutalikhande ukrainska stränginstrumentet bandura och »utpekades av sin samtid som författare till några bevarade vackra dikter med patriotiskt motiv».²⁰

Hans omfattande mecenatgärning slutligen inskränkte sig inte till att låta uppföra

grekisk-ortodoxa kyrkor och kloster och förse dem med praktfullt kyrksilver. Flera ukrainska författare var hans skyddslingar och han stödde utgivningen av såväl deras verk som olika religiösa skrifter.²¹

Hetmanen Ivan Mazepa var, säger Bohdan Kentschynskyj, en av hans många biografer, »en upplyst furste, som i de fria vetenskapernas utveckling, bildningens spridande och konsternas främjande såg ett verksamt medel till sitt folks förkovran».²²

Summary

In Sweden Ivan Stepanovitj Mazepa is best known as the commander of the Cossacks at Poltava where he had joined forces with the Swedish king Charles XII. A lot more can be said about him, however.

Mazepa was born in 1639 in the Ukraine, as a member of the aristocracy. He received an excellent education, speaking several foreign languages and serving as a diplomat. He became very wealthy, one of the greatest landowners in contemporary Europe.

Mazepa was not only rich, however, but also a devout catholic, building many Greek Orthodox churches and monasteries in Poland and the Balkan countries and donating splendid silver chalices, candlesticks and other valuable objects, all inscribed with his

distinctive mark. Some of these silver objects have ended up in Swedish Protestant churches. Frank Orton has traced the history of three of these objects – a silver chalice in St.Petri church in Malmö, and a splendid silver candelabra in each of two churches in the parish of Tryserum.

Noter

¹ Beskrivningen inkl citat, BK s 467.

² GA s 47

³ BK ibid

⁴ BK s 14 n

⁵ BK s 14 ff

⁶ BK s 63 n jmf med de källor såväl sv som eng Wikipedia refererar till.

⁷ Andreas-orden instiftades av tsar Peter i slutet av år 1698 (NFB del 20 sp 836), vilket medger en bestämning av terminus a quo för tillkomsten av silver med det här beskrivna kännetecknet.

⁸ Artikelns konkreta uppgifter om detta kyrksilver har hämtats ur broschyrer och andra beskrivningar från respektive församling.

⁹ Återgivningen av efternamnet skiftar i källorna mellan Dock, Docka, Docke och Dockin; på undersidan av pokalen i Malmö är inristat Dock för Carsten och Dockin för hustrun. – »I Karolinska krigares dagböcker XII, brev från Magnus Stenbock till Karl XII, nämns att 'Dockan' sommaren 1703 tycks ha köpt in ammunition och att 'krigskommissarie Docka' fått i uppdrag att köpa in munderingar våren 1704» (mejl till förf från Krigsarkivet med hänvisningen »Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter. XII (Lund 1918), sidorna 201 och 227»)

¹⁰ STK ss 320 & 324

¹¹ Uppgifterna om Hamilton och hans hustru, se GA s 182 f; den citerade beskrivningen av »gueridoner» ur NE.

¹² Uppgifterna om Gyllenstierna, se GA s 136f

¹³ Uppgifterna om Horn och hans hustru, se GA s 291 f, utom året 1696 och citatet »fick han sedan...», som hämtats ur NFB del 11 sp 1120

¹⁴ GA ibid

¹⁵ Kosacköversten Stanislaus (»Jan») Andreas Vojnarovskij. Han omsatte den stora förmögenheten »hastigt i form av lån till Karl XII och män i hans omgivning». Efter att samtidigt med kungen ha lämnat Turkiet blev han »12 okt. 1716 på öppen gata i Hamburg försätligt överfallen af den ryske residenten och hans handlangare samt förd till Petersburg. Där fick han, nästan bragt från förståndet, förmäktas i svårt fängelse ända till 1723, då han förvisades till Jakutsk i Sibirien, där han framläpade sitt lif i elände och dog antagligen på 1740-talet.»

Hustrun »bestormade [den svenska] regeringen med böner att rädda mannen och med kraf på betalning. --- I nov. 1731 kom en slutlig öfverenskommelse till stånd, enligt hvilken hon i ett för allt erhöll 4 tunnor guld.» (!!) NFB del 32 sp 1115.

¹⁶ Det förtjänar att fotnotsvis nämnas att Orlik och de zaporogiska kosackerna – samma dag, som Orlik valdes till hetman, den 10 april 1710 – antog ett fördrag, som i dag i Ukraina räknas som en konstitution med föreskrifter om maktindelning, tillkommen långt före franska revolutionen och den nordamerikanska självständighetsförklaringen. I linje härmed finns ett imponerande dubbelmonument utanför den ukrainska högsta domstolens centralbyggnad i Kiev, föreställande Orlik och symboliserande tillkomsten av detta fördrag. Tilläggas kan dessutom att också tanken på en annan betydande statsrättslig innovation föddes under Karl XII:s tid utanför Bender, nämligen ombudsmannaämbetet; se härom t ex Frank Orton, *The Birth of the Ombudsman*, s 247 ff i *The Danish Ombudsman 2005* (ISBN 87-87318-02-4)

¹⁷ Betr uppgifterna om Orliks vistelse i Kristianstad, se ffa Bertil Häggman, *Ukrainas statsöverhuvud Filip Orlik med familj och regering i Kristianstad 1716–1719*, Ale 1993:2, s 13 ff, och samme förf., *Ukrainsk nationalklenod i Sverige*, Föreningen Gamla Kristianstad – årskrift 2012, s 21 ff. – Det kan vara värt att också framhålla det anmärkningsvärda i att liksom Orlik styrde sina kosacker på distans utan tillgång till dagens kommunikationsmedel, Karl XII under fem år styrde ett av Europas fortfarande mer betydelsefulla riken på distans från Varnitsa och, efter kalabaliken, från andra platser längre söderut i det ottomanska riket

¹⁸ BK s 64f.

¹⁹ Ibid

²⁰ BK s 113. – »Pyreneiska freden» var ett fredsfördrag mellan Frankrike och Spanien 1659, efter det franskspanska kriget 1635–1659» (Wikipedia).

²¹ BK s 65 f

²² BK s 229 f

Källor

- Sven Agrells dagbok 1707–1713*, Bokförlaget Rediviva, Stockholm 1988 med förord av Gunnar T Westin, cit SA
- Anrep, Gabriel, *Svenska Adels Ättar-Taflor*, andra avdelningen, P A Norstedt & söner, Stockholm 1862, cit GA
- Kentschynskij, Bohdan, *Mazepa*, Wahlström & Widstrand, Stockholm 1962, cit BK
- Kjellberg, Sven T, *Slott och herresäten i Sverige*, Skåne, del III, Kristianstads län, Allhems förlag, Malmö 1966, cit STK
- Nationalencyklopedin*, cit NE
- Nordisk Familjebok*, Ny reviderad och rikt illustrerad upplaga, Stockholm 1904–1926, cit NFB

Att skriva skånsk historia – reflektioner efter läsning av Gunnar Wetterbergs Skånes Historia del 1

Av Björn Magnusson Staaf

Univ. lektor vid Inst. för kulturvetenskap, Lunds universitet

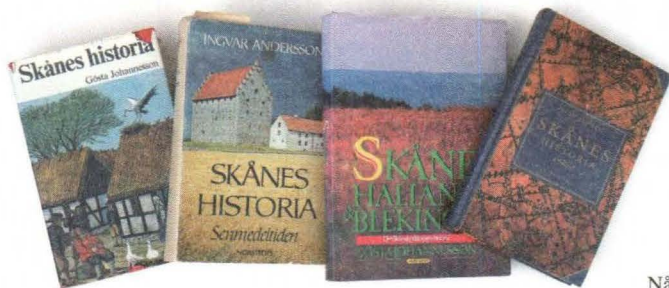
Hösten 2016 utkom den första delen i en ambitiöst upplagd historia om Skåne skriven av Gunnar Wetterberg. Boken har flera goda kvaliteter, men också en del svagheter. Det är också en bok som inspirerar till historiografiska jämförelser med andra arbeten med syfte att skildra en mer övergripande Skånsk historia. Det går faktiskt att tala om skånsk historia som en särskild genre inom historieskrivningen. Rötterna till denna genre kan dras långt bakåt.

Lundaprofessorn Sven Lagerbring utgjorde en viktig förgrundsgestalt för svensk historieskrivning redan på 1700-talet. Det skulle med viss rätt kunna hävdas att en mer modern historieforskning i Sverige tar sin utgångspunkt i Lagerbrings metod att ta sig an källor på ett mer kritiskt-analytiskt sätt. *Monumenta Scanensia* är en imponerande disputationsserie i vilken Lagerbring varit huvudförfattare. Den topografiska analysmetoden kan i stycken uppfattas som anmärkningsvärt metodologiskt framåtsyftande. Fornlämningsbilderna i olika härader, geografiska iakttagelser och äldre texter användes för att skapa en bild av hur det förflutna sett sig i södra Sverige. Han använde sig således av flera olika kunskapskällor för att få bredare perspektiv och förståelse för vad som undersöktes. Man skulle därför utifrån vår samtida begreppsapparat för metod nästan kunna säga att Lagerbring triangulerade. Äldre historiker i Sverige hade förvisso använt skilda former av källor i sina resonemang, men dock inte lika systematiskt och kritiskt som Lagerbring. I *Monumenta Scanensia* gjordes ingen strikt geografisk avgränsning för de vetenskapliga studierna, även om det främst var förhållandena i Skåneland som

studerades. Faktum är att det inte bara var det förflutna i Skåne, Halland och Blekinge som undersöktes, utan även delar av Småland kom med på ett hörn.

Det går att se en och annan avlägsen likhet mellan Lagerbrings arbeten om Skåne och Wetterbergs bok även om det skiljer närmare 250 år mellan deras studier. Naturligtvis går det även att se nära likheter med flera andra av de verk som skrivits om Skånes historia ur mer övergripande hänseenden. Konstigt vore väl annars, det förflutna brukar inte förändra sig, även om vår förståelse av historien kan omformas genom nya kunskaper och tolkningsperspektiv. Varje forskare och författare som skriver om likartade ämnen närmar sig dem dock oftast utifrån specifika premisser. Bland de viktigare översiktsverken som skrivits under 1900-talet finns Sture Bolins *Skånelands historia* I–II (1930, 1933), Ingvar Anderssons *Skånes historia* 1–2 (1947, 1974), Gösta Johannessons *Skånes historia* (1971) och *Skåne, Halland, Blekinge: Om Skånelandskapens historia* (1984) samt Sten Skansjöes *Skånes historia* (1997). Wetterberg beger sig alltså inte in i ett fält som är obrutet.

Bolins verk sträcker sig bara fram till början av den tidiga högmedeltiden på 1100-

Några tidigare verk om Skånes historia.

talet. Den första delen av Wetterbergs skånska historia sträcker sig från äldsta stenålder fram till 1375 e.Kr. Wetterbergs historia famnar därför ett något längre tidsspänn än Bolins. Anderssons arbete når i sin tur fram till reformationen. Det är bara Johannessons och Skansjös historiarbeten som sträcker sig från äldsta förhistoria till den samtid i vilken de skrevs. I den korta inledningen till Wetterbergs skånska historia, där bokens avsikter kortfattat presenteras nämns, Bolins och Anderssons arbeten en passant. Johannessons och Skansjös arbeten berörs inte alls i bokens introduktion, även om Wetterberg i den vidare texten visserligen refererar till dem. Ingressen ger nästan intryck av en iver att komma igång med själva historieskildringen. Det är en omfattande historia som Wetterberg tagit sig an, men en mer gedigen inledande presentation hade varit önskvärd. Hur förhåller sig till exempel Wetterbergs arbete till Bolins, Anderssons, Johannessons och Skansjös verk?

Dessa tidigare skånehistorier skiljer sig från varandra genom att de åtminstone delvis följer olika tolkningsspår. Detta märks redan i början av dessa arbeten nämligen i hur den yngre stenåldern beskrivs. Bolin betonar i sitt arbete hur olika socioekonomiska faktorer under förhistorien bidragit till samhällsförändringar. Han menade bland annat att boskapsskötseln varit en faktor som drivit fram en ökad social stratifiering, vilket i sin

tur ledde fram till en indelning mellan fria och trälar. Bolin var förvisso ingen historiematerialist, men i hans skånska historia framträder ändå en bild där ekonomin och de sociala strukturerna skapar ett viktigt ramverk för historisk förändring. Andersson lyfter i sin beskrivning av den skånska stenåldern fram den betydelse som invandring av människor med nya kulturer kan ha haft. Det finns hos Andersson också en viss tendens att betona de enskilda händelsernas betydelse. Johannesson tonar i sin skildring av stenålderns historia snarare ner betydelsen av eventuell invandring och pekar på de kontinuiteter som trots allt förefaller ha funnits i landskapet. Det är mer de långa strukturerna som lyfts fram i Johannessons skånska historia. Frågor om kulturpåverkan eller invandring under yngre stenålder är inte centrala i Skansjös historia. Det är först och främst etableringen av de skånska huvudbyggderna som äger rum under stenålder som står i centrum för Skansjös redovisning av stenåldern. Det ekonomiska- och kulturgeografiska perspektivet utgör något av en röd tråd i dennes skånska historia. Frågorna om invandring och strukturell förändring tas åter upp av Wetterberg, nu belysta ur de senare decenniernas forskning. Nya kunskaper har bidragit till något som kan sägas vara en omformulering av tidigare problem. Frågan är inte längre om stenålderns förändringar berodde antingen på invandring eller på andra inhemska fakto-

rer. Problemet är snarare att försöka förstå hur olika typer av invandring och faktorer kopplade till denna eventuellt kan ha bidragit till att påverka övergripande samhällsstrukturer.

Wetterberg ger en mer komplex bild av den skånska stenåldern än Andersson, Johannesson och Skansjö. Fokus i de senares arbeten ligger också främst på de historiska perioderna. Både Bolin och Wetterberg ägnar åtskilligt utrymme åt resonemang om landskapets förhistoriska perioder. Det arkeologiska kunskapsläget är naturligtvis helt annorlunda i dag, än på 1930-talet, vilket gör att det ändå finns väsentliga olikheter mellan Wetterbergs historia och Bolins. Det finns emellertid även andra skillnader. Bolin försöker till exempel i sin berättelse om stenåldern ge en mer helgjuten bild av epoken, medan Wetterbergs är mer problematiserande. Detta särskiljer också dennes arbete på ett mer övergripande plan från de andra verken om Skånes historia. Dessa har till exempel inga direkta källhänvisningar, något som finns i Wetterbergs arbete. Hänvisningarna uppskattas nog av många läsare eftersom de ger möjlighet att mer direkt söka sig till de källor och texter som ligger till grund för Wetterbergs resonemang. Hans arbete är ur detta hänseende mer transparent än de äldre. I Wetterbergs arbete finns det dock även en ambition att ge en mer sammanhängande bild av den skånska historien. Det är en berättarmässig utmaning att vara både problematiserande och sammanfattande.

Bolins, Anderssons, Johannessons och Skansjös övergripande historienarrativ är lättare att urskilja, vilket gör dem mer genomsiktliga sedda i sin helhet i jämförelse med Wetterbergs. De kännetecknas också huvudsakligen av tematiska indelningar. Skansjös arbete exemplifierar detta tydligast där kapitlen har titlar som: 4. *Den agrara bygden från medeltid till cirka 1700*; 5. *Kyr-*

kor, kloster och socknar; 6. *Kungamakt, borgar och adel*; 7. *Skånes städer under dansk tid*. Wetterberg försöker snarare följa flera parallella teman utifrån en huvudsakligen kronologiskt upplagd berättelse i de delar av den skånska historien som berör förhistoriska perioder. Det gör att vissa resonemang framstår som hackiga och ibland något motsägelsefulla. Ett stycke med rubriken *Kollektiva gravar* berör stridsyxekulturens gravskick, som under denna period huvudsakligen var individualiserande. Jag är som läsare osäker på vad denna rubrik egentligen syftar på. Syftar rubriken på att man övergett det kollektiva gravskick som ofta associeras med Trattbägarnas megalitgravar? Eller syftar den på en väldigt avvikande gravanläggning med spår från flera döda i Lilla Beddinge från slutet av stridsyxekulturens period som omnämns i stycket? Likaså är det ibland svårt att avgöra om Wetterberg syftar på förändringar som sker specifikt i Skåne eller i andra delar av Norden? Om förändringar under järnålder skriver Wetterberg bland annat: *Det ligger nära till hands att koppla samman den religiösa förändringen med att en elit avlöste en annan. Fornborgarna och de stora vapenedläggningarna i mossar och sjöar följdes av hallbyggena i de stora byarna*. Fornborgar är väldigt sällsynta i Skåne, däremot är de mer vanliga i Mellansverige. Menar Wetterberg kanske att skeenden i Mellansverige är överförbara även på Skåne? Det kan de naturligtvis mycket väl vara, men det bör åtminstone skrivas ut så att man vet vad författaren menar. I de delar av boken som behandlar medeltid använder sig Wetterberg dels av mer tematiska kapitel, dels av kapitel som behandlar mer precist avgränsade tidsperioder. Liknande indelning återfinns till viss del i Anderssons och Johannessons Skånska historier. Kapitlet *Det medeltida språnget* i Wetterbergs bok är till exempel tematiskt upplagt och skildrar olika övergripande för-

ändringsprocesser i samhället mellan 1000–1250. Kapitlet *Svendsöernas tid 1074–1134* skildrar skeendena under den period då det danska riket styrdes av de regenter som var söner till Sven Estridsen. Detta sätt att växla mellan mer detaljerad politisk historia och generella strukturer är en spännande analysform och kan tillföra mycket för historisk förståelse, men är också det en utmaning.

Det förefaller som om en av Wetterbergs ambitioner är att vara mer uttömmande än tidigare arbeten om Skånes historia. Viljan att berätta så mycket som möjligt är lovvärd, men definitivt inte oproblematiskt. Wetterberg för visserligen många intressanta resonemang i sitt arbete, inte minst om den senare delen av järnåldern. Han diskuterar i detta avsnitt innehållet i det fåtal mycket korta runtexter som kommer från yngre romersk järnålder och folkvandringstid och sätter in dem i tankeväckande sammanhang. En av dessa inskrifter kommer från en benamulett funnen vid Lindholmen i Svedala kommun, och som översatt till dagens svenska lyder: »*Jag, erilen heter Sawilagaröl*». *Eril* är en titel som etymologiskt kan kopplas till benämningen »jarl». Wetterberg pekar på hur denna enkla inskrift ändå ger en tydlig indikation om att det trots allt fanns en social hierarki i Skåne med bestämda titlar redan under folkvandringstid, titlar, vilka skulle få fortsatt användning in i kristen tid och medeltid. Omnämmandet av »öl» är också intressant i denna specifika kontext. Kopplingarna mellan detaljresonemangen och de stora perspektiven är dock inte tydliga i Wetterbergs text. De övergripande sammanhangen och linjerna i regionens historia blir därmed betydligt svårare att urskilja än i

Bolins, Anderssons, Johannessons och Skansjöes arbeten.

I inledningen skriver visserligen Wetterberg att han gärna ser att läsaren själv skall hitta sina egna linjer och mönster. Detta är en ödmjuk inställning som också kan återfinnas hos historiker och arkeologer som verkar i efterdyningarna av postmodernismens hårda kritik av positivismen. Det bör dock understrykas att Wetterbergs historia definitivt inte kan betraktas som postmodernt kritisk i sin infallsvinkel. Det finns flera centrala begrepp som ägnas anmärkningsvärt lite diskussion, till exempel frågan vad som utgör Skåne. Skansjö ägnar till exempel denna fråga mer utrymme i sin bok som är betydligt smalare till textomfånget och problematiserar dessutom samtidigt begreppet på ett sätt som varken Bolin, Andersson och Johannesson gjort i sina tidigare arbeten. Kanske är det ett högst medvetet val av Wetterberg att tona ner de mer övergripande teoretiska resonemangen i sin historia om Skåne? Om detta är avsikten så har det åtminstone inte bidragit till att skapa en tydligare historia. Viljan att berätta allt gör även att historien blir väl spretig i flera stycken. Då Wetterberg skall relatera Malmös medeltida historia dras trådarna tillbaka till de paleolitiska renjägarnas tid, 10 000 f.Kr., lite för långt tillbaka kan tyckas. Kanske är dock tanken att historien skall knytas samman i den sista delen av Wetterbergs verk? Arbetet är planerat att komma ut i tre delar och om de två övriga delarna blir lika omfattningsrika som den första kommer det att omfatta nästan 2000 sidor. Det verkar nästan som om Wetterberg tagit sig för att skapa ett nytt *Monumenta Scanensia* – en spännande fortsättning väntar.

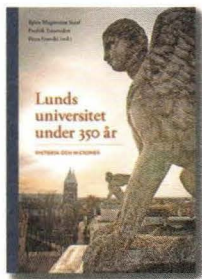

Jubileumsbok om Lunds universitets historia under 350 år

I slutet av år 1666 fattade Karl XI:s förmyndarregering med änkedrottning Hedvig Eleonora i spetsen beslut om att grunda ett nytt universitet i Lund. Den 19 december 1666 utfärdades universitetets grundläggningsdokument i form av stiftelsebrev, donationsbrev, privilegiebrev och konstitutioner. Därmed kan man argumentera för att Lunds universitet grundades 1666, men universitetets stora invigningsfestligheter ägde rum först den 28 januari (på Karldagen) 1668, vilket gör att man nu kan fira universitetets 350-årsjubileum under en utsträckt period av mer än ett år (2016–2018).

Redan i slutet av 2016 utkom jubileumsskriften *Lunds universitet under 350 år. Historia och historier* (Lund 2016). Bokens huvudförfattare är Björn Magnusson Staaf, docent i arkeologi och universitetslektor i museologi, och Fredrik Tersmeden, arkivarie vid Universitetsarkivet med ett anseeligt författarskap inom universitets- och studenthis-

toria bakom sig. Huvudförfattarna svarar för de största byggstenarna i verket med sex kronologiska kapitel om universitetets övergripande historia, med följande rubriker: »Stormaktstidens universitet 1666–1719» (B.M.S.), »Lundauniversitetet i nyttans tidevarv 1719–1799» (F.T.), »Idealismens tid 1799–1852» (F.T.), »Akademisk professionalisering och studentikos blomstring 1852–1914» (F.T.) och »Nutidens universitet 1977–2016» (B.M.S.).

Dessa kapitel föregås av en kortare artikel av Dick Harrison om Lund som medeltida kunskapsmetropol, där lärda ärkebiskopar, katedralskolan och Franciskanklostrets högskola, det s.k. studium generale (1438–1537), sätts i centrum. Efter de ovan anförda kronologiska avsnitten följer en avdelning med flera tematiska avsnitt, där huvudförfattarna återkommer tillsammans med Patrik Andersson, Katarina Bernhardsson, Håkan Håkansson, Thomas Kaiserfeld, Tom O'Dell, Sverker Oredsson och Bengt Werner. Boken avslutas med listor över vad som av olika fakulteter bedömts vara framstående medarbetare, lik-

som längder av rektorer och kanslerer. Redaktör och grafisk formgivare för publikationen är Petra Francke, som till vardags är verksam på universitetets sektion för kommunikation.

Det är långt ifrån första gången som Lunds universitets historia blir föremål för ett bokverk, och bland föregångarna kan nämnas ett par som kommit ut i samband med tidigare jubileer, nämligen Martin Weibull & Elof Tegnér, *Lunds universitets historia 1668–1868* (1–2, Lund 1868) och Jerker Rosén m.fl., *Lunds universitets historia: utgiven av universitetet till dess 300-årsjubileum* (1–4, Lund 1968–82). Sistnämnda verk väger tyngst i vetenskapligt avseende, och det är visserligen inte genomgående lättillgängligt men innebär att det finns ett gediget kunskapsunderlag att bygga på för mera lättkonsumerade framställningar. En sådan var Carl Fehrmans *Lärdomens Lund: epoker, episoder, miljöer, människor*, som först kom ut 1984, och som i utvidgad form kom så sent som 2004 med den nya undertiteln *Lunds universitets historia 1666–2004* och med bidrag av Håkan Westling och Göran Blomqvist.

Den nu aktuella jubileumsboken är en estetiskt tilltalande volym på cirka 250 tryck-

sidor i stort format, s.k. coffee table-format, satt i tre spalter och tryckt i 4-färg. Bildmaterialet är ymnigt och välvalt (och inte bara de i sammanhanget vanliga s.k. vandringspokalerna), genomgående med flera bilder per uppslag. Samtidigt är bokens texter innehållsrika och varierande, och universitetets stora förändringar från en blygsam start som ett litet universitet i provinsen till dagens moderna storuniversitet med internationell prägel kan med lätthet följas. Forsknings-samhällellenas omgestaltningar och studentlivets förändringar över tid blir belysta, och de rikhaltiga personporträtten (från Peder Winstrup fram till dagens profiler) och miljöskildringarna (om de akademiska byggnaderna i Lund m.m.) bidrar till att ge helheten en mångsidig och samtidigt läsvänlig prägel.

Redaktionen bekänner sig i förordet som stolta anhängare till en lundensisk tradition med god populärvetenskap, och där har man lyckats väl. Den universitetsmedarbetare eller lundastudent som vill skaffa sig fördjupade perspektiv på sitt *alma mater* har nu något att vända sig till, liksom varje utbildnings- och kulturhistoriskt intresserad person med någon lundaanknytning.

Sten Skansjö
Professor em. i historia

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen har utgivit Samlingar till Skånes historia, fornkonst och beskrifning (1868–1873), Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening (1874–1880), Skånska samlingar (1894–1897) samt Historisk tidskrift för Skåneland (1901–1921).

1961 började föreningen utge ALE, Historisk tidskrift för Skåneland. Första året utkom ett häfte och 1962–1976 tre häften årligen. Fr.o.m. 1977 utkommer fyra häften årligen. 1990 inträdde landsarkivet i Lund som medutgivare.

Brev och manus till redaktionen adresseras till universitetslektor Gert Jeppsson, Vapenkroken 38, 226 47 Lund. E-post: gert_jeppsson@hotmail.com

E-post: info@tidskriftenale.nu

Hemsida: <http://tidskriftenale.kultursupport.se>

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Årsavgiften för 2017, 250 kronor, kan insättas på plusgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Frågor rörande medlemskap, adressändring m.m.

Elisabeth Reuterswärd 046-30 44 10, elisabeth.reutersward@gmail.com

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas på Landsarkivet, Box 2016, 220 02 Lund eller hos redaktören. Pris 60 kr per häfte.

EFTERTRYCK, helt eller delvis, medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse:

Fil.dr Bengt Söderberg, Lund, ordf.

Universitetslektor Björn Magnusson

Staaft, Lund, v.ordf.

Fil.dr Bodil Persson, Lund, sekr.

VD Anders Persson, Lund, v.sekr.

Fil.dr Elisabeth Reuterswärd, Lund,

skattmästare

Universitetslektor Gert Jeppsson, Lund,

redaktör

Fil.dr Kerstin Arcadius, Malmö

Professor Lars Berggren, Lund

Fil.dr Solveig Fagerlund, Viken

Professor Tomas Germundsson, Lund

Antikvarie Mikael Henriksson, Ronneby

Museichef Per Karsten, Lund

F. museichef Göran Larsson, Lund

Landsarkivarie Göran Kristiansson, Lund

Processledare Samuel Lindeborg,

Vessigebo

Fil.dr Johan Lundin, Malmö

Landsantikvarie Barbro Mellander,

Kristianstad

Kulturmiljödirektör Mats Riddersporre,

Malmö

Professor Sten Skansjö, Lund

Fil.dr Pablo Wiking-Faria, Varberg

Ale

Historisk tidskrift

FÖR SKÅNE, HALLAND OCH BLEKINGE
UTGES AV DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA
OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING
OCH LANDSARKIVET I LUND.

Innehåll

BJÖRN MOLIN

Prästsonen som blev miljonär

I

ROLAND PERSSON

Då Ystad var centralpunkten i rikets styrelse.
Från december 1715 till februari 1716

10

FRANK ORTON

Skånska kontakter med Ukraina i början av 1700-talet.
Mazepas kyrksilver

21

BJÖRN MAGNUSSON STAAF

Att skriva skånsk historia – reflektioner efter
läsning av Gunnar Wetterbergs Skånes Historia del 1

27

Aktuellt om antikvariskt

Jubileumsbok om Lunds universitets historia under 350 år

31